

MINISTERUL MUNCII
ȘI PROTECȚIEI SOCIALE
AL REPUBLICII MOLDOVA
MAI INCLUZIV, MAI ECHITABIL, MAI SIGUR

SIGURANȚĂ ȘI RESPONSABILITATE:

Îmbunătățirea Programelor Pentru Agresorii Familiali în Republica Moldova

Chișinău 2024

Prezentul studiu analitic a fost realizat de Fondul Națiunilor Unite pentru Populație (UNFPA), sub egida Ministerului Muncii și Protecției Sociale, în colaborare cu Ministerul Justiției, Administrația Națională a Penitenciarelor, Inspectoratul Național de Probațiune, Agenția Națională pentru Prevenirea și Combaterea Violenței Împotriva Femeilor și a Violenței în Familie, Ministerul Afacerilor Interne, Inspectoratul General al Poliției și Centrul de Asistență și Consiliere pentru Agresorii Familiali.

Studiul a fost realizat cu sprijinul financiar al guvernelor Marii Britanii și a Statelor Unite ale Americii. Conținutul este responsabilitatea exclusivă a UNFPA și nu reflectă neapărat punctele de vedere ale donatorilor.

Studiul și raportul sunt realizate de Rețeaua Europeană pentru Lucrul cu Agresorii Violenței Domestice (WWP EN).

Autori: Sandra Jovanović Belotić, Berta Vall, Malin Palm.

Cercetarea a fost susținută de profesioniști dedicați din Republica Moldova: Aneta Bejenar (Inspectoratul Național de Probațiune) și Elena Botezatu (Administrația Națională a Penitenciarelor).

Cuprins

1. Introducere	5
2. Metodologia	6
2.1. Instrumente	7
2.2. Procedura.....	8
3. Rezultate	9
3.1. Informații generale	9
3.1.1. Cadrul juridic și politic.....	9
3.1.2. Programe pentru agresorii familiari în Republica Moldova.....	10
3.2. Programe pentru agresorii familiari în penitenciare.....	13
3.2.1. Caracteristicile programului	15
3.2.2. Curriculum	16
3.2.3. Personalul	20
3.2.4. Siguranța victimelor	21
3.2.5. Cooperarea cu serviciile pentru victime și cu alte agenții	23
3.3. Programe pentru agresorii familiari în probațiune.....	25
3.3.1. Curriculum	28
3.3.2. Personalul	28
3.3.3. Siguranța victimelor violenței în familie	29
3.3.4. Cooperarea cu serviciile pentru victime și cu alte agenții	32
3.4. Programe comunitare pentru agresori.....	32
3.4.1. Caracteristicile programului	33
3.4.2. Curriculum	33
3.4.3. Personalul	34
3.4.4. Siguranța victimelor	34
3.4.5. Cooperarea cu alte agenții	35
3.5. Lucrul poliției cu agresorii.....	36
3.5.1. Cunoștințe și formare	37
3.5.2. Situații de lucru și provocările	38
3.5.3. Atitudinea față de violența în familie	38
4. Recomandări	39

4.1. Recomandare privind elaborarea programelor pentru agresorii familiali în Republica Moldova	39
Foia de parcurs 1. Îmbunătățirea programelor pentru agresorii familiali în Republica Moldova	45
4.2. Recomandări privind elaborarea programelor pentru agresorii familiali în sistemul penitenciar	47
Foia de parcurs 2. Îmbunătățirea programelor pentru agresorii familiali din sistemul penitenciar	52
4.3. Recomandări privind elaborarea programelor pentru agresorii familiali în sistemul de probațiune	53
Foia de parcurs 3. Îmbunătățirea programelor pentru agresorii familiali în sistemul de probațiune	58
4.4. Recomandări privind elaborarea programelor de consiliere pentru agresorii familiali, implementate de instituțiile din sistemul social, public și privat (ONG-uri)	59
Foia de parcurs 4. Îmbunătățirea programelor pentru agresorii familiali în sectorul ONG-urilor	61
Listă de referință	62

1. Introducere

Violența împotriva femeilor a fost recunoscută la nivel internațional ca fiind o formă de discriminare a femeilor și o încălcare a drepturilor fundamentale ale femeii. Datele au demonstrat că una din trei femei din Uniunea Europeană (UE) a suferit o formă de agresiune fizică și/sau sexuală începând cu vârsta de 15 ani (FRA 2014). Violența în familie afectează femeile în mod disproporționat: deși bărbații de asemenea pot fi ținta violenței din partea partenerului intim, femeile reprezintă marea majoritate a victimelor, iar bărbații marea majoritate a agresorilor.

În scopul schimbării atitudinilor și al depășirii stereotipurilor de gen, Convenția Consiliului Europei privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice (Convenția de la Istanbul) subliniază în mod clar necesitatea de a implica băieții și bărbații în prevenirea violenței împotriva femeilor. Înainte ca un băiat sau un bărbat să devină un potențial agresor, există suficiente posibilități care îi permit să dezvolte relații respectuoase și non-violente cu femeile.

Inclus în capitolul III „Prevenire”, articolul 16 din Convenția de la Istanbul prevede că statele părți trebuie să instituie programe destinate atât agresorilor familiari, cât și infractorilor sexuali. Cercetările și practicile din domeniu au arătat că aceste intervenții, indiferent dacă se bazează pe participarea voluntară sau obligatorie, pot reduce riscurile de a se ajunge la forme ulterioare și mai grave de abuz.

În contextul unei proceduri de evaluare pentru fiecare țară în parte, Grupul de experți al Consiliului Europei privind acțiunea împotriva violenței față de femei și a violenței domestice (GREVIO) –organismul însărcinat cu monitorizarea punerii în aplicare a Convenției de la Istanbul de către statele părți – a observat o gamă largă de practici în ceea ce privește această dispoziție. Programele pentru agresori pot fi organizate de organizații ale societății civile sau de agenții guvernamentale, cum ar fi serviciile de probațiune și administrațiile penitenciare. În toate cazurile, acestea ar trebui să acorde o importanță primordială siguranței victimelor și, în acest scop, trebuie să fie elaborate în strânsă cooperare cu serviciile de asistență pentru femei și în conformitate cu standardele internaționale și cu cele mai bune practici.

Analizând progresele înregistrate până în prezent, autorii cercetării și-au propus să evalueze și modul în care sunt tratați agresorii, abordând în primul rând lacunele și deficiențele în privința conceperii și aplicării măsurilor care vizează agresorii familiari. Deoarece Republica Moldova a votat pentru aplicarea directă a Convenției de la Istanbul, pentru a putea asigura intervenția intersectorială în cazurile de violență în familie, autoritățile ar trebui să instituie programe speciale de calitate pentru agresori (articolul 16 „Intervenția preventivă și programele de tratament”).

Recomandările din acest studiu se concentrează asupra consolidării capacităților instituțiilor responsabile pentru furnizarea și elaborarea programelor pentru agresori, asigurarea justiției, precum și consolidarea inițiativelor de sensibilizare pentru combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței în familie, în conformitate cu standardele stabilite în Convenția de la Istanbul.

2. Metodologia

Studiul analitic a fost realizat prin aplicarea unei abordări bazate pe o metodă mixtă, prin colectarea datelor calitative și cantitative, analizând toate programele pentru agresori existente din Republica Moldova. Studiul include:

- cercetarea documentară;
- analiza aprofundată și
- identificarea practicilor promițătoare.

Studiul s-a bazat pe o abordare participativă, principalele grupuri țintă ale cercetării fiind implicate în procesul de luare a deciziilor din cadrul proiectului. Metodologia studiului și instrumentele de cercetare au fost împărtășite cu UNFPA și cu grupul de referință,¹ iar feedbackul acestora a fost utilizat pentru a decide asupra metodologiei de cercetare și instrumentelor care vor fi utilizate.

Autorii studiului au urmărit să răspundă la următoarele întrebări de cercetare:

1. Care sunt caracteristicile specifice ale contextelor în care sunt oferite programe pentru agresori (contextul specific al programelor oferite în penitenciar, în probațiune și în programe de consiliere prestate de instituții de profil social, publice sau private (ONG)?
2. Cum se aplică curriculumul național pentru programele pentru agresori în diferite contexte în care sunt oferite aceste programe?
3. Cum este dezvoltată cooperarea între serviciile pentru victime și programele pentru agresori în fiecare context în care sunt oferite programe pentru agresori?
4. Cum se face evaluarea riscurilor în programele pentru agresori în diferite contexte?
5. Care sunt principalele dificultăți și recomandări pentru dezvoltarea programelor pentru agresori în diferite contexte? Cum pot fi cel mai bine atinse scopurile și obiectivele prevăzute în Programul național de prevenire și combatere a violenței împotriva femeilor și a violenței în familie pentru perioada 2023-2027 privind programele pentru agresori?
6. Care sunt principalele recomandări pentru îmbunătățire în conformitate cu recomandările europene și internaționale pentru programele pentru agresori?

¹ Grupul de referință a fost format din reprezentanți ai Ministerului Muncii și Protecției Sociale, Inspectoratului Național de Probațiune, Inspectoratului General de Poliție, Ministerului Justiției, Administrației Naționale a Penitenciarelor, UNFPA, Ministerului Afacerilor Interne, Agenției Naționale pentru Prevenirea și Combaterea Violenței împotriva Femeilor și Violenței în Familie și A.O. Artemida.

2.1. Instrumente

Instrumentele utilizate în această cercetare au fost:

- a) Analiză documentară, care a inclus căutarea și examinarea mai multor documente, găsite pe internet sau prezentate de părțile interesate relevante. Analiza documentară a inclus analiza mai multor documente, cum ar fi: Standardele minime ale Guvernului Republicii Moldova privind calitatea serviciilor prestate agresorilor familiari (2014), Curriculumul național pentru programul pentru agresori (Bodrug-Lungu et al., 2017), Programul de intervenție psihosocială pentru deținuții care au comis infracțiuni de violență în familie (Ordin nr. 202. 2021), Programul național de prevenire și combatere a violenței față de femei și a violenței în familie pentru 2023-2027 (2023), Planul național de acțiuni pentru implementarea Programului Național de prevenire și combatere a violenței împotriva femeilor și a violenței în familie pentru 2023-2027, Raportul de evaluare de bază GREVIO: Republica Moldova (2023) și Ghidul regional privind lucrul cu agresorii familiari și intervenția timpurie (UN Women/UNFPA, 2022).
- b) Chestionare special concepute, adaptate după Chestionarul pentru programe de impact (Vall, Pauncz, McKenzie, 2021), care explorează mai multe domenii ale programelor pentru agresori, cum ar fi: cooperarea și contextul, sprijinul victimei/contactul cu partenerul, cooperarea cu alte agenții, sesizarea și admiterea, metodologia, conținutul activității programelor pentru agresori în cazul violenței în familie, asigurarea calității, documentarea, evaluarea.
- c) Au fost organizate focus-grupuri cu profesioniști din cadrul serviciilor de probațiune și din penitenciare pentru a cerceta în continuare rezultatele obținute în chestionare. În total, au fost organizate 5 focus-grupuri.
- d) Au fost organizate interviuri cu manageri din cadrul serviciilor de probațiune și penitenciare. În total, au fost realizate 3 interviuri pentru a afla opiniile managerilor cu privire la rezultatele chestionarului.
- e) Au fost realizate interviuri cu bărbați care au avut experiența participării la un program pentru agresori aflați în perioada de probațiune și în penitenciare, precum și cu victime ale căror parteneri au participat la un program pentru agresorii familiari. Obiectivul principal al acestor interviuri a fost obținerea informațiilor direct de la participanții la aceste programe.

2.2. Procedura

Chestionarele au fost administrate de experți locali în ianuarie 2024. Toate chestionarele au fost distribuite și completate online. Chestionarele au fost redactate în limba română și completate fie în limba română, fie în limba rusă. În plus, statisticile privind agresorii familiari, programele pentru agresori și personalul au fost colectate de la Direcția reintegrare socială a Administrației Naționale a Penitenciarelor și de la Inspectoratul Național de Probațiune.

Au fost colectate în total 392 de chestionare, dintre care 338 de la poliție, 38 de la serviciul de probațiune,² 14 de la penitenciare³ și două de la ONG-uri care sunt sau au fost implicate în programe pentru agresorii familiari. După ce au fost analizate statisticile și chestionarele de la programele pentru agresori, principalele aspecte au fost discutate în cadrul grupurilor de discuții. Cinci sesiuni de focus-grup au avut loc în februarie 2024 cu un total de 37 participanți, dintre care 25 la serviciul de probațiune și 12 în penitenciare. În plus, au fost realizate trei interviuri cu manageri din cadrul Inspectoratului Național de Probațiune, Administrației Naționale a Penitenciarelor și societății civile, patru interviuri cu agresori care urmează sau au urmat un program pentru agresori și trei interviuri cu supraviețuitoare ale violenței în familie.

Figura 1. Participanți repartizați în funcție de acțiunile de cercetare și de contextul programelor pentru agresori

	Numărul de participanți care au răspuns la chestionare	Focus grupuri (FG)		Numărul de interviuri cu managerii/coordonatorii	Numărul de interviuri cu agresorii	Numărul de interviuri cu victimele
		numărul de FG-uri efectuate	numărul de participanți la FG-uri			
Birouri de probațiune	38	3	25	1	2 ⁴	-
Penitenciare	14	2	12	1	2	-
ONG-uri	2	0	0	1	-	3
Poliția	338	0	0	0	n.a.	n.a.
Total	392	5	37	3	4	3

² Este important să menționăm că toate birourile de probațiune din țară au fost incluse în cercetare.

³ Este important să menționăm că toate penitenciarele din țară care pot lucra cu agresori familiari bărbai au fost incluse în cercetare. În Republica Moldova existau 18 penitenciare, însă unul dintre ele este închis definitiv. În plus, cele 17 penitenciare deschise includ un spital penitenciar, un centru de detenție pentru minori și un penitenciar pentru femei. Aceste penitenciare nu au fost incluse în cercetare, deoarece nu lucrează cu bărbai agresori familiari, care reprezintă obiectul studiului.

⁴ Agresorii intervievați au fost referiți de către serviciul de probațiune la programul prestat de către Centrul de asistență și consiliere pentru agresorii familiari din cadrul Instituției publice "Servicii de asistență subiecților violenței în familie" în parteneriat cu Organizația necomercială "Artemida".

3. Rezultate

3.1. Informații generale

3.1.1. Cadrul juridic și politic

Sistemul de protecție a victimelor violenței împotriva femeilor și a violenței în familie în Moldova mai are loc de îmbunătățire. Programul național de prevenire și combatere a violenței împotriva femeilor și a violenței în familie (2023-2027), la capitolul analiza situației, evidențiază un deficit de servicii specializate de sprijin pentru femei, precum și capacități insuficiente în cadrul serviciilor existente, menționând totodată că finanțarea acestor servicii nu acoperă nevoile. În plus, serviciile existente sunt concentrate în principal pe furnizarea de intervenții urgente, în timp ce există o lipsă de servicii pe termen mai lung.

Cadrul de bază pentru funcționarea programelor pentru agresorii familiali este Codul penal al Republicii Moldova, care incriminează violența în familie și prevede participarea obligatorie a agresorilor la programe de probațiune, ca una dintre măsurile posibile în cazurile de suspendare condiționată a executării pedepsei. Inspectoratul Național de Probațiune a inițiat o propunere de modificare a articolului 90 din Codul penal și de a face obligatorie trimiterea la programe pentru agresori în cazul condamnărilor cu suspendare (GREVIO, 2023). În plus, Republica Moldova a ratificat Convenția de la Istanbul în 2022, care obligă Guvernul să instituie și să sprijine programe pentru agresori (Bureau des Traités). Legea nr. 45/2007 cu privire la prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și violenței în familie, la articolul 15, definește încă o cale de referire la programele pentru agresori, și anume una dintre măsurile de protecție care pot fi impuse de către instanța de judecată.

Dezvoltarea programelor pentru agresorii familiali este recunoscută prin Hotărârea Guvernului nr. 496/2014 privind aprobarea Regulamentului-cadru de organizare și funcționare a Centrului de Asistență și Consiliere pentru Agresorii Familiali și a standardelor minime de calitate⁵. Acest document prevede că autoritățile administrației locale pot institui programe pentru agresori (Centre de Asistență și Consiliere pentru Agresorii Familiali) ca un serviciu social și definește aceste centre ca fiind servicii specializate care se adresează diferitelor categorii de agresori familiali, inclusiv agresorilor adulți de sex masculin și feminin.

5 135 Anexa 2 la Hotărârea Guvernului nr. 496/2014 privind Standardele minime de calitate pentru serviciile prestate în cadrul Centrului de Asistență și Consiliere pentru Agresorii Familiali din 30 iunie 2014, Capitolul II, Secțiunea 2 „Admiterea - standardul II”, linkul pentru accesare: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=64111&lang=ro

Elaborarea de programe pentru agresori este recunoscută ca un element important al combaterii violenței împotriva femeilor în Strategia națională de prevenire și combatere a violenței împotriva femeilor și a violenței în familie (2018-2023) și în Programul național privind prevenirea și combaterea violenței față de femei și a violenței în familie (2023-2027) (2023). Scopul programului național este siguranța și respectul tuturor femeilor. Programul național identifică lipsa programelor pentru agresori și acoperirea geografică insuficientă a acestora ca fiind una dintre lacunele în asigurarea protecției victimelor. În plus, se subliniază lipsa unor mecanisme de informare a victimelor atunci când agresorii familiali sunt eliberați din închisoare. Unul dintre obiective se referă la urmărirea penală și conține tragerea la răspundere și reeducarea agresorilor familiali. Din cadrul de monitorizare și evaluare reiese clar că, până în 2027, Republica Moldova își propune să instituie programe și servicii de probațiune care să-i învețe pe agresorii familiali să adopte un comportament non-violent.

Planul de acțiuni pentru implementarea programului național include, printre altele, dezvoltarea de programe de formare pentru specialiștii care oferă servicii de asistență victimelor violenței în familie și servicii pentru agresorii familiali (Republic of Moldova, 2023), elaborarea de studii analitice privind programele pentru agresorii familiali și încurajarea agresorilor să participe la programe axate pe reducerea comportamentului violent.

3.1.2. Programe pentru agresorii familiali în Republica Moldova

În Republica Moldova, agresorii familiali pot accesa, pot fi obligați să acceseze programe de probațiune, programe de corecție și programe de consiliere. Programele de probațiune țin de competența organului de probațiune (sectorul/domeniul probațiune), programele de corecție pentru agresori în penitenciare țin de competența Administrației Naționale a Penitenciarelor, programele de consiliere sunt prestate în acest moment de organizații neguvernamentale. Conform HG 496/2014, Centrul care ar presta servicii de consiliere este o instituție de profil social, care poate fi publică sau privată (ONG). Numărul ONG-urilor care oferă programe pentru agresori a scăzut semnificativ în ultimul an, deși nu a corespuns niciodată cu nevoile de acest tip de servicii în țară. O cartografiere realizată în 2022 (UN Women/UNFPA) și Raportul de Evaluare Inițială GREVIO (2023) au identificat patru ONG-uri active, iar autorii prezentului studiu au identificat doar un program activ în 2024. Există un curriculum național (Bodrug-Lungu et al., 2017) de programe pentru agresori, care este utilizat în cadrul programelor de probațiune și al programelor comunitare pentru agresori, în timp ce sistemul penitenciar își folosește propriul curriculum. Atât curriculumul național, cât și cel pentru programele pentru agresori din penitenciare sunt concepute pentru agresorii de sex masculin. În timp ce programul național de învățământ este conceput în mod special pentru bărbații care comit acte de violență în cadrul relațiilor de parteneriat intim, programul din penitenciare are un obiectiv mai larg și este conceput pentru bărbații care comit acte de violență în familie.⁶ Curriculumul național se bazează pe *modelul Duluth*, adaptat la contextul Republicii Moldova.

Programele pentru agresori sunt obligatorii la decizia instanței, ca una dintre obligațiile în cazul suspendării condiționate a pedepsei în cadrul procedurilor penale sau ca una dintre

⁶ Include bărbații agresori care comit acte de violență împotriva partenerelor și altor membri ai familiei.

măsurile de protecție în cadrul procedurilor civile. Poliția poate recomanda ca agresorii să urmeze programe pentru agresori, iar instanța poate decide să impună participarea acestora. De asemenea, agresorilor li se poate recomanda participarea la programe de către alte instituții, cum ar fi serviciile pentru victime, serviciile de protecție a copilului, sau pot participa în mod voluntar, prin auto-referire. În recomandările pentru punerea în aplicare a articolului 16 din Convenția de la Istanbul, Consiliul Europei indică importanța asigurării unei accesibilități largi a programelor și a disponibilității atât a căilor obligatorii, cât și a celor voluntare într-o țară (Hester & Lilley, 2016). Sistemul juridic din Republica Moldova respectă această recomandare, deoarece sunt posibile atât căile obligatorii, cât și cele voluntare, care sunt oferite agresorilor în cadrul procedurilor civile și penale. Cu toate acestea, după cum se menționează în raportul de evaluare de bază GREVIO (2023), aceste măsuri nu sunt aplicate în mod constant, deoarece depind de faptul dacă judecătorul va aplica măsura respectivă, în timp ce lipsa programelor disponibile și a unei finanțări publice stabile reprezintă o provocare pentru o accesibilitate largă a programelor. Accesibilitatea redusă a programelor din Moldova a fost, de asemenea, recunoscută ca fiind una dintre prioritățile cercetării efectuate în regiunea Parteneriatului Estic, care subliniază necesitatea de a asigura o finanțare stabilă și cel puțin un program activ în fiecare regiune din țară (UN Women/UNFPA, 2022). Aceeași problemă a fost identificată și în Programul național de prevenire și combatere a violenței împotriva femeilor și a violenței în familie (2023-2027), care prevede creșterea numărului de programe active (Republica Moldova, 2023).

Numărul agresorilor care urmează programe a crescut destul de mult, de la 155 în 2022 la 193 în 2023. Aproape jumătate dintre aceștia participă la programe pentru agresori în închisoare, iar restul în cadrul programului de probațiune sau în comunitate.

Figura 2. Numărul de agresori care au participat la programul pentru agresorii violenței în familie în anii 2022 și 2023

Furnizor de programe	2022	2023
Penitenciar	69	91
Probațiune	2	8
Comunitate	84 (din care 80 de persoane referite de la probațiune)	96 (dintre care 72 de persoane referite de la probațiune)
Total:	155	193

Sistemul de probațiune a trimis majoritatea agresorilor la programul comunitar. Programele pentru agresori au fost implementate direct doar de către Biroul de Probațiune Hâncești în 2023 și Cantemir în 2022. Un număr de 72 de agresori în 2023 și 80 de agresori în 2022 au fost trimiși de către serviciul de probațiune către ONG-uri pentru a participa la programe pentru agresori, reprezentând 95% din agresorii care au trecut prin programul comunitar pentru agresori în 2022 și 77% în 2023.

În pofida creșterii numărului de agresori care sunt direcționați către programe, ponderea agresorilor care participă la programe este foarte scăzută în comparație cu numărul total de agresori condamnați pentru violență domestică sau identificați de poliție. Observațiile din raportul de evaluare GREVIO, care indică faptul că un procent insuficient de bărbați condamnați pentru violență în familie sunt direcționați către programe (2023), au fost confirmate în acest studiu.

Figura 3. Procentul de bărbați agresori condamnați/inregistrați pentru violență în familie care sunt trimiși la programe pentru agresori

Entitatea de trimitere	2022	2023
Penitenciar ⁷	24%	35%
Probațiune ⁸	4%	4%
Poliția ⁹	3%	2%

După cum se prezintă în tabel, foarte puțini agresori identificați de sistem sunt trimiși la programe pentru agresori, deși există căi legale pentru a face acest lucru. Procentajele de bărbați agresori trimiși la programe sunt foarte scăzute în ceea ce privește probațiunea (doar 4% dintre agresori sunt trimiși la programe), iar situația este similară în cazul recomandărilor poliției către instanțe de a impune programe pentru agresori (2-3%). Principalul motiv pentru ratele scăzute de trimitere pare să fie lipsa programelor disponibile în țară, iar acest lucru a fost subliniat în mod constant de către specialiștii din cadrul serviciilor de probațiune și de poliție. Situația din penitenciare este mai bună, deoarece acestea trimit mai mulți agresori la programe specializate pentru violența în familie, iar acest procent arată o tendință de creștere de-a lungul anilor.

Programele de consiliere sunt în prezent active într-un singur oraș din țară, Drochia. Acest program este prestat de către Centrul de asistență și consiliere pentru agresorii familiari din cadrul Instituției publice "Servicii de asistență subiecților violenței în familie". Centrul colaborează activ cu A.O. Artemida. Centrul de asistență și consiliere pentru agresorii familiari a înregistrat o creștere rapidă a numărului de agresori în programele sale de la 55 în 2021 la 64 în 2022 și 69 în 2023. În 9 luni ale anului 2024 au beneficiat de asistență 135 de agresori. Majoritatea agresorilor sunt referiți de către serviciul de probațiune. Acest lucru parțial se explică prin faptul că alte programe de consiliere prestate de ONG-uri și-au sistat activitatea. În perioada de trei ani, doar un singur beneficiar a venit din propria inițiativă la programul Artemida în 2023.

Finanțarea programelor pentru agresori în Republica Moldova reprezintă o provocare. În conformitate cu Regulamentul-cadru de organizare și funcționare a Centrului de Asistență și Consiliere pentru Agresorii Familiali și a standardelor minime de calitate, programele pentru agresori sunt susținute financiar de către administrațiile locale, donații, subvenții sau alte surse (2014). În recomandările sale, GREVIO (2023) a subliniat că trebuie să se asigure că administrațiile locale primesc resurse suficiente pentru a organiza programe care să respecte

7 Date primite de la Direcția de Reintegrare Socială

8 Date primite de la Inspectoratul Național de Probațiune. Acesta include persoane condamnate în baza unor temeuri juridice diferite (art. 201/1 CP, art. 320/1 CP, art. 78/1 CC)

9 Date primite de la Ministerul Afacerilor Interne. Se referă la cazurile în care poliția a recomandat instanțelor de judecată să oblige agresorul să urmeze un program specializat pentru reducerea comportamentului violent.

principiile Convenției de la Istanbul. Programele prestate de către ONG-uri se confruntă cu o lipsă gravă de finanțare, ceea ce duce la închiderea majorității programelor. Spre exemplu, bugetul Centrului de asistență și consiliere pentru agresorii familiari din cadrul Instituției publice "Servicii de asistență subiecților violenței în familie" doar în anul 2021 a constituit 773,6 mii lei, în anul 2022-846,5 mii lei, în 2023-709,5 mii lei, iar în 2024 – 700,0. Acestea sunt mijloace financiare alocate din bugetul de stat. În aceste contexte contribuția Centrului de asistență și consiliere pentru agresori de violență în familie, precum și a organizațiilor internaționale în susținerea acestor programe este și va fi esențială pentru prestarea cu succes a programelor pentru agresori. Sistemul penitenciar și de probațiune nu dispune de un buget special dedicat pentru derularea de programe pentru agresori, ci se bazează pe personalul existent pentru a le pune în aplicare. Acest lucru ar putea reprezenta o provocare pentru realizarea programelor pentru agresorii familiari, în special pentru a oferi programe pe termen lung unui procent mai mare de bărbați care au recurs la violență în familie.

3.2. Programe pentru agresorii familiari în penitenciare

În total, în Moldova există 17 instituții penitenciare, inclusiv un penitenciar pentru femei, un centru de detenție pentru minori și un spital penitenciar. Șase dintre instituțiile penitenciare sunt situate în apropierea municipiului Chișinău, iar celelalte 11 sunt amplasate pe întreg teritoriul Republicii Moldova, inclusiv două în regiunea transnistreană. Administrația Națională a Penitenciarelor (ANP) este autoritatea administrativă subordonată Ministerului Justiției, care exercită competențele și pune în aplicare politica statului în domeniul executării pedepselor privative de libertate.

Fiecare instituție penitenciară dispune de spații amenajate și dotate cu cele mai elementare echipamente și consumabile necesare pentru desfășurarea activităților educaționale și de formare. Activitățile psihosociale și educaționale sunt planificate de o echipă multidisciplinară formată dintr-un educator, un psiholog și un asistent social, în funcție de nevoile și riscurile identificate în procesul de evaluare a deținutului. Participarea la aceste activități este obligatorie pentru fiecare condamnat. Din punct de vedere procedural, activitățile sunt indicate într-un plan individual de resocializare, care este o componentă a programului individual de executare a pedepsei.

Programul pentru agresorii familiari a fost implementat în 14 din cele 17 penitenciare din Republica Moldova (deoarece spitalul penitenciar, penitenciarul pentru femei și centrul de detenție pentru minori nu lucrează cu acest grup țintă). Programul a fost elaborat și pilotat în 2020 și ajustat în 2021 pe baza concluziilor din faza de pilot. Programul este conceput pentru agresorii familiari de gen masculin (violență în relațiile de familie: violență împotriva partenerului intim, violență din partea copilului față de părinte, violență față de copii sau violență față de alți membri ai familiei). Acest lucru ar putea reprezenta o provocare, deoarece diferitele tipuri de violență în familie necesită o abordare specifică. De exemplu, pentru a aborda violența între partenerii intimi, programele trebuie să se concentreze asupra masculinității, stereotipurilor de gen, controlului coercitiv, intimității și sexualității, ceea ce nu este adecvat în cazurile de violență între copii și părinți. În cazul în care programele au o abordare unică pentru toate tipurile de

violență, există riscul ca intervenția să nu abordeze cauzele profunde ale fiecărui tip de violență și să se concentreze în principal asupra aspectelor generale și comune ale violenței, cum ar fi gestionarea emoțiilor și rezolvarea conflictelor. Pe de altă parte, cercetările indică faptul că, cu cât intervenția este mai adaptată, cu atât rezultatele sunt mai bune (Butters et al., 2021; Travers et al., 2021).

Instituțiile penitenciare oferă un program specializat pentru infractorii sexuali. Sistemul penitenciar oferă, de asemenea, Programul de reabilitare pentru femeile victime ale violenței de gen, pentru femeile care au fost condamnate la închisoare pentru acte de violență împotriva agresorului lor. Acest program se desfășoară în închisoarea pentru femei, fiind pilotat în a doua jumătate a anului 2022 pentru 12 femei pe o perioadă de 7 luni.

Programele pentru agresorii familiali sunt destul de noi în sistemul penitenciar. Jumătate din programele din instituțiile penitenciare au început în 2020, iar numărul penitenciarelor care oferă programe a crescut continuu (încă 5 instituții penitenciare au oferit programe pentru agresori în 2021; 1 în 2022; și 3 penitenciare în 2023).

Toate instituțiile penitenciare oferă programe pentru deținuții care sunt condamnați pentru infracțiuni de violență în familie. Cele mai multe dintre acestea (11 din 14 penitenciare) oferă programe și deținuților condamnați pentru alte infracțiuni, dar în cazul în care violența în familie este identificată ca fiind o problemă de către personalul închisorii. Unul dintre psihologii din închisoare a explicat în cadrul focus-grupului că, atunci când un deținut ajunge în penitenciar, se face o evaluare inițială. În cazul în care au fost condamnați pentru acte de violență, psihologii din penitenciare încearcă să afle dacă a existat și violență în familie. Deținuții condamnați pentru infracțiuni violente urmează programul general pentru agresori violenți, dar dacă se constată că a existat și violență în familie, atunci deținutul va urma și programul specializat pentru violență în familie. Psihologii din penitenciare consideră că aceasta ar putea fi o modalitate de prevenire a altor cazuri de violență în familie pe viitor. Aceasta reprezintă o bună practică, deoarece asigură faptul că violența în familie este abordată în toate cazurile, indiferent de tipul de infracțiune pentru care persoana este condamnată. Cu toate acestea, se pare că această practică nu este aplicată în toate instituțiile penitenciare.

Sistemul penitenciar a luat o mulțime de măsuri pentru a stabili programe pentru diferite tipuri de agresori, în conformitate cu articolul 16 din Convenția de la Istanbul. Este îmbucurător faptul că sistemul penitenciar implementează programe specifice pentru infractorii sexuali, pentru agresorii familiali de gen masculin și un program pentru femeile victime ale violenței în bază de gen care au fost condamnate la închisoare pentru acte de violență împotriva agresorului lor.

Cu toate acestea, programul existent pentru agresorii familiali de sex masculin este conceput pentru toate tipurile de violență în familie, ceea ce implică riscul ca conținutul programului să nu răspundă nevoilor niciunui dintre subgrupuri (de exemplu, bărbații care au comis violență împotriva partenerului intim sau violență față de alți membri ai familiei).

3.2.1. Caracteristicile programului

În conformitate cu standardele internaționale (WWP EN, 2023), majoritatea penitenciarelor au criterii de eligibilitate, care definesc ce tip de agresori pot fi admiși în program. În majoritatea penitenciarelor din Republica Moldova, aceste criterii includ faptul că deținutul trebuie să demonstreze un nivel minim de motivație pentru a participa la program, să semneze un acord de participare la program și să fie capabil să urmeze programul din punct de vedere cognitiv. În aproximativ jumătate din cazuri, specialiștii care lucrează în penitenciare aplică criteriile conform cărora agresorul trebuie să demonstreze un minim de responsabilitate pentru abuzul său, să îndeplinească cerințele facilitatorului pentru lucrul în grup și să accepte o confidențialitate limitată, de exemplu, că orice violență viitoare trebuie raportată.

Programul pentru penitenciare aplică, de asemenea, criterii de excludere. Cel mai adesea, agresorii sunt suspendați din program dacă nu participă sau nu cooperează, dacă încalcă acordul/contractul sau dacă sunt violenți împotriva membrilor grupului sau a facilitatorilor.

Mulți dintre specialiștii intervievați care lucrează în cadrul programelor pentru agresorii familiari din sistemul penitenciar au subliniat că lipsa de motivație pentru schimbare și responsabilitatea redusă a agresorilor constituie provocări grave în activitatea lor. Aceștia descriu faptul că majoritatea agresorilor nu se simt responsabili pentru violența pe care au comis-o și că participă la programe în principal pentru că acestea ar putea avea un impact pozitiv asupra sentinței lor. Acest lucru a fost confirmat în interviurile cu agresorii care au participat la programe, motivația lor pentru schimbare fiind în general scăzută și derivând în principal din speranța de a primi pedepse mai blânde sau eliberare condiționată anticipată dacă finalizează programul.

Lipsa motivației interne pentru schimbare la începutul programului este o provocare cu care se confruntă frecvent în Europa, în timp ce mulți bărbați au nevoie de un anumit tip de presiune externă sau de motivație pentru a participa la programe (McGinn et al., 2017). Programele pentru agresorii familiari au adoptat abordări care îi ajută să folosească motivația externă inițială a bărbatului pentru a-l menține în program, lucrând în același timp la dezvoltarea motivației interne pentru schimbare și o viață mai bună. Abordări precum interviul motivațional s-au dovedit a fi de succes în aceste cazuri, crescând motivația beneficiarilor, dar și rezultatele intervenției (Santoriso, et al., 2020; Silva, Cunha, Cridade, 2023). Acest proces necesită timp, ceea ce subliniază din nou necesitatea ca programul să fie suficient de lung.

Figura 4. Procentul de agresori care finalizează sau abandonează programul

	Bărbați care finalizează programele	Bărbați care abandonează programele	Bărbați care nu finalizează programele din motive obiective¹⁰
2022	75%	22%	3%
2023	78%	16%	6%

În pofida impresiei pe care mulți dintre specialiștii intervievați o împărtășesc cu privire la motivația scăzută a agresorilor, ratele de abandon în penitenciarele din Republica Moldova sunt sub media ratelor de abandon la alte programe din Europa. Datele disponibile arată că există o mare disparitate în studiile care analizează ratele de abandon, variind de la 6 % la 64 %, a agresorilor care se implică în programe, nu le finalizează (Vall et al., 2023). Se pare că motivația externă existentă a agresorilor de a se implica în programe este suficient de mare pentru a le permite să participe la un program de 13 sesiuni. Cu toate acestea, s-ar putea să nu aibă legătură cu impactul pozitiv al programului asupra schimbării comportamentului violent.

3.2.2. Curriculum

Durata programului din închisoare este de 13 sesiuni de 60 de minute pe o perioadă de 3 luni, cu unele variații minore pentru a se adapta la nevoile și circumstanțele individuale. Această durată a programului este mult mai scurtă decât perioada specificată de Standardele europene pentru programele pentru agresori (WWP EN, 2023), care corespunde unui minim de șase luni (51 de ore pentru intervenții de lucru în grup sau 27 de ore pentru intervenții individuale). Este pe scară largă recunoscut faptul că schimbarea comportamentului este un proces pe termen lung care necesită timp pentru intervenție și spațiu între sesiuni pentru a asimila învățăturile și experiențele (Bennet & Williams, 2001; Home Office, 2023).

În pofida duratei scurte în comparație cu standardele internaționale, specialiștii care conduc programele pentru agresori în instituțiile penitenciare consideră că durata programului este adecvată. Majoritatea covârșitoare (94,7%) a respondenților din penitenciare consideră că durata sesiunilor este adecvată și că durata programului este oportună (89,5%). Psihologii au calculat că 13 ședințe sunt în general suficiente pentru a-i face pe agresori să conștientizeze comportamentul lor și pentru a-i menține motivați pe tot parcursul programului, în timp ce, dacă ar fi mai lungi, riscul de abandon ar fi mai mare. O opinie comună a fost aceea că agresorii s-ar plictisi dacă programul ar fi mai lung. În unele cazuri, durata pedepsei cu închisoarea limitează, de asemenea, posibilitățile pentru programe mai lungi.

10 Aceste motive sunt eliberarea sau transferul în alt penitenciar.

„Dacă programul ar avea 30 de sesiuni, aş rămâne fără participanți... este prea mult.

Deținuții se vor plictisi. ”

Psiholog din cadrul penitenciarelor

Poziția specialiștilor din penitenciare pare să reflecte faptul că aceștia se concentrează în primul rând pe necesitatea de a menține agresorii în program, ceea ce este probabil legat de percepția privind motivația și responsabilitatea scăzută a acestora. De asemenea, se pare că accentul pus pe acest aspect este atât de copleșitor, încât reflecțiile privind rezultatele programului și asigurarea unui impact mai mare al programelor rămân în fundal. Durata scurtă ridică probleme, deoarece este probabil că nu este posibil să se ajungă la o schimbare reală și durabilă a comportamentului, în special în cazul grupului țintă de agresori care se află în sistemul penitenciar (și care au comis probabil acte de violență repetate sau grave). În plus, poziția descrisă a majorității specialiștilor ar putea reflecta lipsa abilităților de a realiza programe mai lungi și mai aprofundate, care sunt legate de formarea insuficientă a personalului.

Toate programele organizează sesiuni de grup, iar majoritatea organizează și sesiuni individuale după faza de admitere. Sesiunile de grup se desfășoară de obicei în grupuri închise, săptămânal. Sesiunile de grup sunt planificate pentru a fi facilitate de o echipă de doi specialiști, deși, din cauza lipsei de personal și de timp, acestea sunt adesea facilitate de o singură persoană. Doar un singur program utilizează o echipă mixtă de facilitatori din punct de vedere al genului, în pofida faptului că aceasta este considerată cea mai bună practică (WWP EN, 2023).

Sesiunile individuale au loc, de asemenea, săptămânal, în medie 30-60 de minute pe ședință. Sesiunile individuale sunt de obicei conduse de un singur facilitator, bărbat sau femeie.

Specialiștii care conduc programe pentru agresori în penitenciare descriu abordările de lucru în principal ca fiind o terapie comportamentală cognitivă/formare (socială) și psiho-educatională. Curriculumul penitenciarului are o abordare sensibilă la dimensiunea de gen (Republica Moldova, 2021). Printre altele, curriculumul descrie violența în familie și amenințarea cu agresiunea ca fiind un mecanism de realizare a puterii și controlului pentru a priva femeile de libertate și de posibilitatea de a se realiza, iar cauza violenței în familie este întotdeauna poziția inegală a femeilor și bărbaților în societate.

Curriculumul programului pentru agresori în penitenciar vizează responsabilizarea și schimbarea comportamentului violent și trasează următoarele obiective specifice, care au fost enumerate și de respondenții la chestionare (Republica Moldova, 2021):

- Cunoașterea tipurilor de abuz și a caracteristicilor acestuia;
- Identificarea consecințelor recurgerii la stereotipuri privind violența în familie;
- Adoptarea unui comportament nonviolent în relațiile de cuplu, renunțarea la stereotipurile vicioase;
- Cunoașterea modelelor de atitudini pozitive într-un cuplu;
- Cunoașterea mijloacelor de schimbare a comportamentului.

Programul acoperă 13 teme (Republica Moldova, 2021):

1. Prezentarea programului. Stabilirea unor relații de colaborare.
2. Tipuri de abuz. Consecințele abuzului.
3. Violența în familie și efectele acesteia asupra copiilor.
4. Natura ciclică a violenței în familie. Faze și metode de evitare.
5. Ce gândesc, ce simt și cum acționez.
6. Mit și realitate despre violență.
7. Conflictul.
8. Gelozia.
9. Relații dificile, nu oameni dificili.
10. Cum pot gestiona emoțiile?
11. Optimizarea comunicării.
12. Viața fără violență.
13. Evaluarea programului.

Curriculumul descrie violența în familie prin prisma genului și consideră că violența împotriva femeilor este un rezultat al factorilor sociali și al inegalității de gen. De asemenea, recunoaște diferite tipuri de violență, care nu se limitează la violența fizică și sexuală, ci au forme mai subtile și la fel de devastatoare, cum ar fi violența psihologică și economică sau neglijarea. Conținutul fiecărei sesiuni este descris în mod clar, cu instrucțiuni precise pentru facilitatori și materialele care trebuie utilizate. Programul urmează fluxul natural al formării unui grup și începe cu sprijinirea dezvoltării grupului, definirea așteptărilor și a regulilor de grup, precum și cu prezentarea activității.

Cu toate acestea, conținutul programului reflectă provocarea de a crea o intervenție care să se potrivească diferitelor tipuri de agresori, ceea ce a dus la omiterea unor părți esențiale pentru fiecare grup țintă. De exemplu, în ceea ce privește lucrul cu bărbații care comit violență împotriva partenerelor lor, nu se pune accentul pe masculinitate, rolurile de gen, violența sexuală, puterea, controlul și paternitatea. Pe de altă parte, pentru agresorii violenței împotriva copiilor, nu se pune accentul pe masculinitate și rolurile de gen, dar nici pe stilurile și competențele parentale, în timp ce accentul pus pe gelozie și pe natura ciclică a violenței ar putea să nu fie potrivit pentru

acest grup țintă. În general, programa de învățământ nu se concentrează asupra responsabilizării agresorilor și asupra violenței facilitate de tehnologie.

Programul are o puternică componentă psihoeducațională și se concentrează pe învățarea agresorilor despre anumite concepte relevante și pe creșterea gradului de înțelegere a acestora. Cu toate acestea, aspectul educațional domină asupra aspectului de experiență al intervenției, care ar permite participanților să se conecteze emoțional cu conținutul, ceea ce ar facilita

apoi schimbarea. În plus, subiectele sunt menționate doar într-o singură sesiune, în timp ce înțelegerea și acceptarea deplină a acestor concepte necesită, de obicei, repetare, integrarea lor în întregul program și mai mult timp. De asemenea, se face impresia că programul ar putea beneficia de utilizarea unor abordări și materiale mai interactive (cum ar fi videoclipuri, viniete cu istorii, ilustrații).

Majoritatea psihologilor din penitenciare consideră că conținutul programului este adecvat, în timp ce o treime consideră că acesta este „suficient de bun, dar ar putea fi îmbunătățit”. Unele dintre comentarii au fost: „programul este destul de reușit, este bine structurat, ușor de implementat, subiectele sunt adecvate și clare”; și „este un program potrivit pentru persoanele din instituțiile penitenciare, conține sarcini și exerciții clare, specifice vârstei deținuților”. Respondenții au subliniat că, adesea, nu urmează programul întocmai, ci îl adaptează pentru a se potrivi cu participanții specifici. Aceștia au explicat, de asemenea, că mulți dintre deținuții nu sunt pasionați de exerciții și, în aceste cazuri, facilitatorii au ales să folosească alte modalități de a vorbi despre subiecte. O sugestie concretă de îmbunătățire a fost aceea de a avea mai multe materiale interactive, cum ar fi videoclipuri.

Durata programului este semnificativ mai scurtă decât cea sugerată de standardele internaționale, ceea ce probabil îi limitează impactul și capacitatea de a obține schimbări pe termen lung. Atitudinile specialiștilor intervievați care consideră că durata programului este adecvată reflectă probabil preocupările lor cu privire la motivația agresorilor și la potențialele rate de abandon al acestora din programe.

În plus, conținutul programului nu abordează nevoile specifice ale diferitelor tipuri de agresori familiari, subliniind astfel necesitatea elaborării unor programe adaptate pentru diferite grupuri țintă. În plus, curriculumul se concentrează în primul rând pe psiho-educație, cu scopul de a spori cunoștințele despre subiecte relevante, în timp ce oportunitățile de învățare prin experiență ar trebui să fie dezvoltate în continuare.

3.2.3. Personalul

Serviciul de reintegrare socială al sistemului penitenciar din Republica Moldova dispune de specialiști care sunt responsabili de asigurarea procesului de resocializare a persoanelor private de libertate, respectând drepturile persoanelor condamnate cu scopul fundamental al reintegrării sociale prin organizarea și desfășurarea activităților educaționale, psihologice și de asistență socială, prin oferirea unui ajutor calificat persoanelor condamnate în vederea reducerii riscului de comitere a unor noi infracțiuni și pregătirea pentru eliberare.

Există trei tipuri de specialiști în cadrul Serviciului de reintegrare socială, cu competențe și responsabilități diferite: psihologi, specialiști în educație și asistenți sociali. Psihologii sunt responsabili pentru acordarea de asistență calificată persoanelor private de libertate, în rezolvarea problemelor psihologice, pentru reducerea riscului de recidive și reintegrare în societate, și sunt cei care implementează programele pentru agresorii familiali.

În 2023, în cele 17 instituții penitenciare existau 35 de posturi de psiholog, dintre care 29 au fost ocupate. Toți psihologii participă în cursuri de formare, care sunt realizate în fiecare an, în cadrul Centrului de Instruire a Administrației Naționale a Penitenciarelor, unde sunt instruiți pentru a presta programe de schimbare a comportamentului.¹¹ În cadrul acestui curs este abordată și schimbarea comportamentului agresorilor familiali, însă timpul dedicat acestui curs specific este de doar 6 ore de formare. În plus, acest curs nu se concentrează în mod special pe agresorii familiali. Deși recunoaștem că psihologii din sistemul penitenciar au o gamă largă de abilități pentru a lucra cu deținuții, care pot fi aplicate și în lucrul cu agresorii familiali, durata acestei formări specializate nu este, cel mai probabil, suficientă pentru a-i dota cu competențe specifice pentru a se adresa în mod eficient agresorilor familiali. De exemplu, Standardele europene pentru programele pentru agresori indică faptul că personalul ar trebui să aibă cel puțin 84 de ore de formare specializată înainte de a începe să lucreze cu agresorii familiali (WWP EN, 2023). În pofida acestui fapt, cercetarea arată că 11 din cei 14 respondenți consideră că au pregătirea și cunoștințele necesare pentru a derula programul destinat agresorilor familiali.

Majoritatea psihologilor respondenți declară că nu sunt afectați psihologic de lucrul în domeniul violenței în familie și că există puțin spațiu pentru autoîngrijire pentru a face față impactului lucrului cu violența în familie. Trei dintre cei 14 respondenți au răspuns că sunt puternic afectați din punct de vedere psihologic, dar nu au spațiu pentru autoîngrijire.

În ceea ce privește asigurarea calității, cea mai frecventă măsură este educația continuă a personalului și sesiunile săptămânale în echipă. Majoritatea specialiștilor au răspuns că cel mai mult este nevoie de formarea continuă a personalului din penitenciare.

¹¹ ANP a format 34 de specialiști de la începutul implementării programului. 29 dintre aceștia lucrează în continuare pentru penitenciar (5 profesioniști s-au pensionat sau au demisionat). Cu toate acestea, doar 22 dintre ei sunt activi în prezent.

Managerul Serviciului de reintegrare socială a subliniat că fluctuația mare a personalului, volumul de muncă intens al specialiștilor și lipsa unei formări specifice pentru desfășurarea programelor pentru agresorii familiali reprezintă provocări existente în acest serviciu. Volumul intens de muncă a fost recunoscut, de asemenea, de către unii specialiști care au participat la grupurile de discuții, subliniind că acesta ar putea influența capacitatea lor de a oferi acest program în mod corespunzător. Unii specialiști recunosc faptul că, în ciuda volumului mare de muncă, sunt foarte motivați să desfășoare programul pentru agresorii familiali și îi acordă prioritate față de alte sarcini. În plus, unii specialiști recunosc provocarea de a fi psihologi care oferă diverse tipuri de programe, pe teme diferite, ceea ce îngreunează specializarea și dobândirea unei expertize mai profunde în toate aceste domenii. Acest lucru ar putea reprezenta un obstacol în calea realizării eficiente a programelor pentru agresorii familiali.

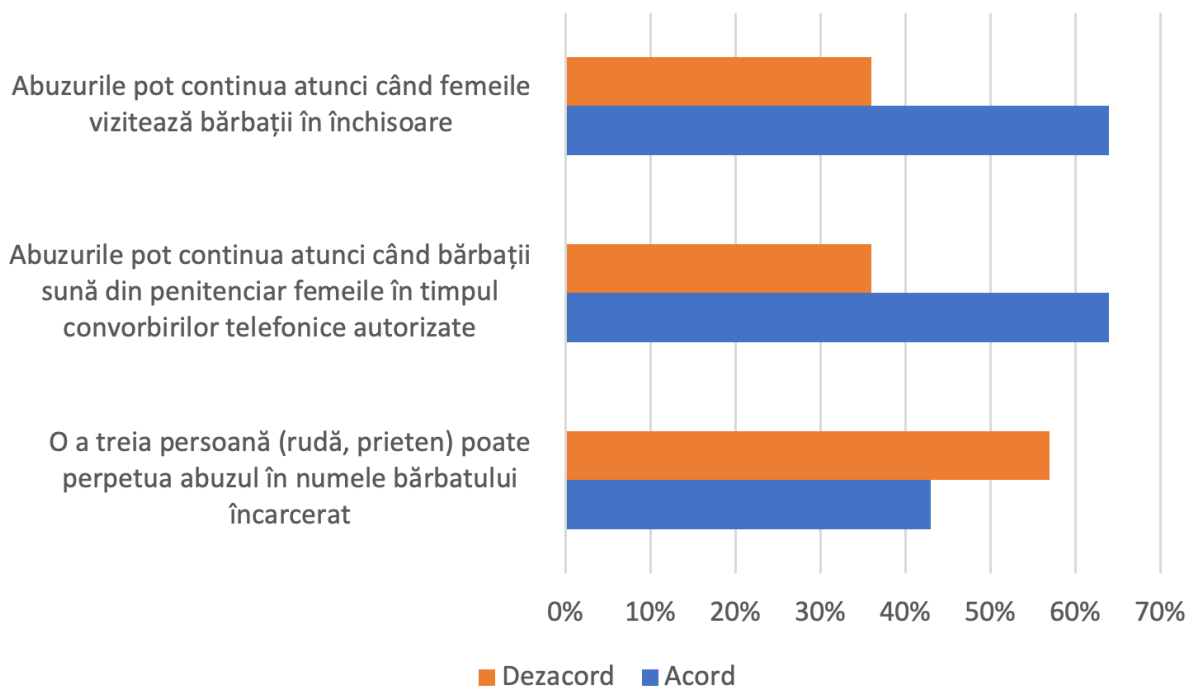
Sistemul penitenciar și-a instruit aproape tot personalul în ceea ce privește desfășurarea de programe pentru agresorii familiali și pare să aibă în prezent capacitățile necesare pentru a implementa aceste programe. Cu toate acestea, durata cursului de schimbare comportamentală este foarte scurtă (doar 6 ore), ceea ce probabil afectează abilitățile specialiștilor de a răspunde bine la acest grup specific de deținuți. În plus, cursul nu se adresează în mod specific agresorilor familiali. De asemenea, se remarcă faptul că specialiștii care implementează programe de tratament au un volum de muncă intens și că există o fluctuație a personalului care ar putea afecta capacitățile de implementare eficientă a programelor. În plus, o eventuală extindere a programului pentru a-i spori impactul și pentru a-l alinia la standardele internaționale ar presupune un volum de muncă suplimentar

3.2.4. Siguranța victimelor

Convenția de la Istanbul, la articolul 16, precizează clar că programele destinate agresorilor familiali trebuie să fie stabilite astfel încât să dea prioritate siguranței și drepturilor umane ale victimelor și să fie implementate, acolo unde este cazul, în strânsă cooperare cu serviciile specializate de sprijin pentru victime (CoE, 2011a). Știind că înscrierea agresorului într-un program ar putea influența decizia victimei de a rămâne sau de a părăsi relația și de a o expune la un risc mai mare și că agresorii ar putea folosi programul în mod manipulator pentru a comite noi abuzuri (CoE, 2011c; Hester & Lilley, 2016), este esențial ca programele să fie concepute în așa fel încât să abordeze aceste riscuri (WWP EN, 2023). Standardele internaționale și cele mai bune practici indică faptul că programele pentru agresori trebuie să fie stabilite astfel încât să colaboreze strâns cu organizațiile, unitățile sau specialiștii care lucrează cu victimele, în toate cazurile (WWP EN, 2023; Home Office, 2023; Respect, 2023; Relive, n.d.).

Programul din sistemul penitenciar din Republica Moldova nu are aspectul de lucru coordonat cu organizațiile sau specialiștii care oferă sprijin victimelor. Este o presupunere obișnuită că, întrucât agresorul este în închisoare, victima este în siguranță și violența nu poate continua. Cu toate acestea, cercetările din domeniu și experiențele victimelor arată că violența poate continua chiar dacă agresorul este în închisoare (Bonomi et al., 2011 & 2018). Acest lucru se poate întâmpla în timpul vizitelor, al convorbirilor telefonice sau chiar prin intermediul unei „persoane terțe” care poate prelua rolul agresorului în timp ce acesta se află în închisoare. Psihologii din penitenciarele din Moldova erau în mare parte conștienți de aceste riscuri și și-au putut aminti câteva cazuri în care abuzul verbal și amenințările au continuat în timpul convorbirilor telefonice sau în timpul vizitelor.

Figura 4. Opinii ale psihologilor din penitenciare privind posibilitatea continuării violenței pe durata aflării agresorului în penitenciar (n = 14)

Majoritatea psihologilor din penitenciare consideră utilă (50%) sau foarte utilă (36%) obținerea de informații de la victime, deoarece le-ar oferi mai multe detalii despre violență și riscurile potențiale, permițându-le să se asigure că victima este informată despre momentul eliberării agresorului. Alte beneficii menționate au inclus posibilitatea de a include perspectiva victimei în programul destinat agresorilor familiali și asigurarea că orice violență continuă este identificată și abordată.

Unul dintre aspectele-cheie în care programele pentru agresorii familiali ar trebui să coopereze cu serviciile care sunt în contact cu victimele este acela de a putea efectua o evaluare cuprinzătoare și continuă a riscului de violență și de a-l diminua. Procesele de evaluare și gestionare a riscurilor sunt un element crucial pentru asigurarea siguranței supraviețuitorilor în timpul colaborării cu agresorii (Hester & Lilley, 2016; WWP EN, 2023). Doar 5 din cele 14 programe pentru agresori în penitenciare folosesc instrumente de evaluare a riscurilor, în timp

ce alte 5 nu evaluează deloc riscurile. Respondenții enumeră interviurile, ghidurile, fișele de lucru, testările psihologice, observațiile, aplicarea chestionarelor de personalitate, observarea comportamentului în mediul penitenciar după finalizarea programului etc. ca instrumente utilizate pentru evaluarea riscurilor. Deși aceste metode pot fi utile pentru a înțelege mai bine agresorii cu care lucrează specialiștii, este de remarcat faptul că acestea nu sunt instrumente de evaluare a riscurilor, ceea ce subliniază nevoia de dezvoltare a capacității în acest aspect.

Nu există un contact sistematic cu victimele ca parte a evaluării riscurilor, deși 90% dintre respondenți consideră că acesta ar fi util sau foarte util.

În conformitate cu Codul de executare al Republicii Moldova, articolul 281, penitenciarul trebuie să informeze poliția cu 7 zile înainte ca agresorul să fie eliberat din penitenciar, astfel încât poliția să poată asigura protecția victimei.

Programele pentru agresori familiali din sistemul penitenciar din Republica Moldova se desfășoară fără cooperarea cu organizații, unități sau specialiști care lucrează cu victimele. Deși riscurile de violență repetată în timp ce agresorii sunt în închisoare sunt mai mici, ele există totuși și trebuie evaluate și gestionate. Cu toate acestea, nu există în prezent proceduri în ceea ce privește evaluarea și gestionarea riscurilor.

3.2.5. Cooperarea cu serviciile pentru victime și cu alte agenții

Este esențial ca programele să nu fie stabilite izolat, ci în strânsă cooperare cu serviciile de sprijin pentru femei, organele de drept, autoritățile judiciare, serviciile de probațiune și birourile de protecție și serviciile de protecție a copilului, așa cum este descris în Convenția de la Istanbul (CoE, 2011a) și în Standardele europene pentru programele pentru agresori (WWP EN, 2023). Este necesară o orientare clară privind rolurile, responsabilitățile și cerințele programului pentru agresori și ale serviciului partener conectat pentru a se asigura că contactul cu partenerii este prioritar și furnizat într-un mod care să asigure că supraviețuitorii sunt informați despre toate aspectele relevante ale muncii; că riscurile sunt evaluate, atenuate și gestionate; și că supraviețuitorii beneficiază de suportul adecvat. Mai mult, aceasta contribuie la un schimb de informații continuu și productiv și la cooperarea între programul pentru agresori și serviciul partener. Această cooperare ar trebui să contribuie la rezultate mai bune pentru victime și agresori.

Doar una dintre instituțiile penitenciare cooperează sau schimbă informații cu serviciile pentru victime în cadrul programelor lor pentru agresori, deși toți respondenții ar considera schimbul de informații util sau chiar foarte util. Beneficiile pe care le găsesc sunt, în primul rând, legate de a avea mai multe informații despre violență și riscurile potențiale și de a putea include mai bine perspectiva victimei în programul pentru agresori familiali, dar și de a se asigura că victima este informată că agresorul părăsește penitenciarul și de a identifica și aborda orice formă potențială de violență continuă.

Numărul redus de servicii pentru victime, în special în afara Chișinăului, a fost menționat ca unul dintre principalele obstacole pentru cooperarea între penitenciare și serviciile pentru victime. Alte provocări menționate au fost dificultățile întâmpinate de ONG-uri pentru a accesa penitenciarele și reticența victimelor de a împărtăși informații cu personalul din penitenciar.

Colaborarea cu alte agenții are loc în principal cu birourile de probațiune, deși nu este cazul pentru toate birourile de probațiune. Rolurile diferite ale penitenciarului și probațiunii sunt descrise astfel: instituția penitenciară pregătește deținutul pentru reintegrare, iar serviciile de probațiune monitorizează și sprijină reintegrarea efectivă. Colaborarea cu serviciile de probațiune are loc în principal pe durata detenției deținutului, prin diverse programe comune de resocializare, sesiuni de formare etc. Doar un psiholog din penitenciar a menționat că au un program comun cu Serviciile de Probațiune care pregătește deținuții pentru eliberare, deși, așa cum a subliniat managerul Administrației Naționale a Penitenciarelor, există, sau ar trebui să existe, un continuum între programul pentru agresori în penitenciar și în probațiune.

Câteva instituții penitenciare cooperează cu ONG-uri care realizează programe pentru agresori destinate persoanelor eliberate. Câteva ar mai dori o astfel de colaborare, dar nu există organizații care să conducă programe pentru agresori bazate în comunitate în regiunile lor.

<p>Este necesară îmbunătățirea cooperării cu sistemul de probațiune, în special în aspectul suportului post-penal și asigurarea angajării agresorilor eliberați din închisoare în programe comunitare.</p>
--

3.3. Programe pentru agresorii familiali în probațiune

În Republica Moldova există în total 38 de birouri de probațiune, dintre care 30 sunt situate în zonele urbane, cinci în orașe mici și trei în zonele rurale. Toate birourile de probațiune au programe pentru modificarea comportamentului violent, deși acestea nu sunt specifice pentru agresorii familiali. În două birouri de probațiune, acestea implementează propriul program specializat pentru agresorii familiali, în timp ce 36 de birouri îi trimit pe acești agresori la programul comunitar derulat de Centrul de asistență și consiliere pentru agresori de violență în familie.

Aproximativ 80 de agresori condamnați pentru violență în familie au participat la programul pentru agresori în probațiune sau au fost trimiși de probațiune către societatea civilă în 2022 și, respectiv, 2023. Aceasta reprezintă un număr foarte mic, 4% din totalul agresorilor condamnați pentru violență în familie în probațiune. Există diverse motive pentru numărul scăzut de sesizări. În multe cazuri, nu există o obligație impusă agresorilor de a participa la program. În plus, în unele cazuri, durata pedepsei este mai mică decât perioada necesară pentru finalizarea programului. Și, ceea ce este important, capacitățile interne ale serviciilor de probațiune de a oferi acest program specializat sunt reduse.

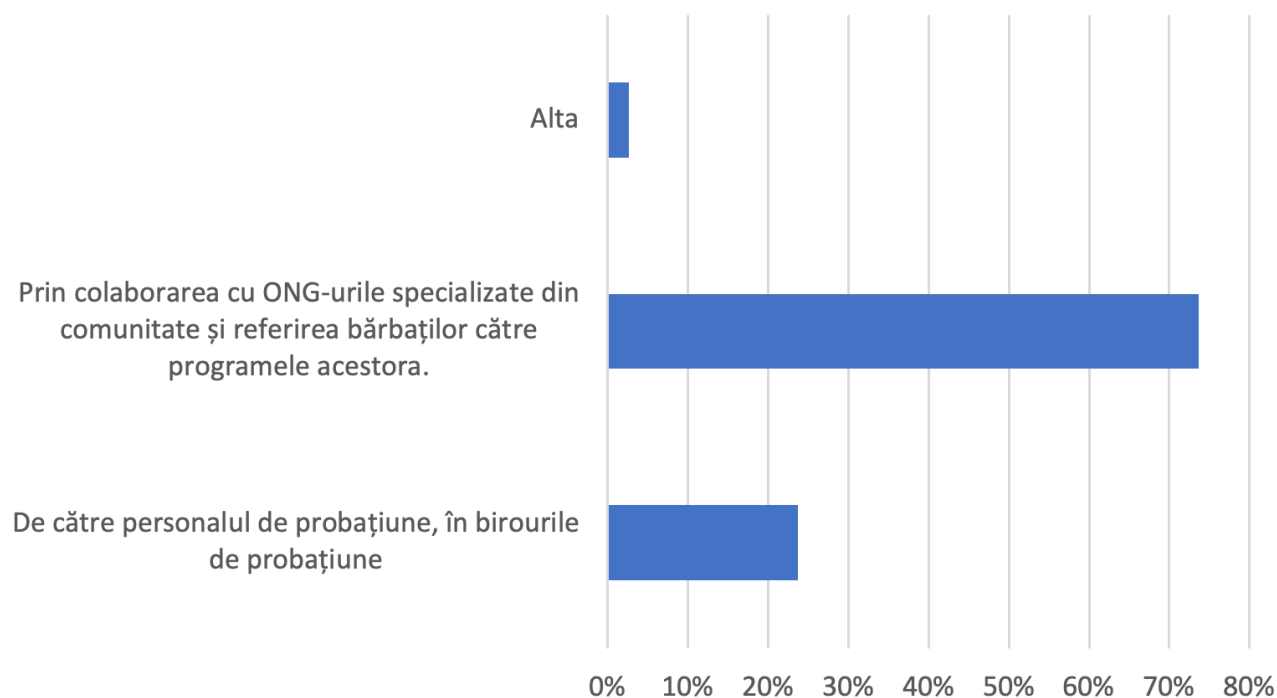
Figura 5. Agresorii din sistemul de probațiune trimiși la programe specializate interne sau externe

Programele pentru agresori în probațiune	2022	2023
Numărul de agresori aflați în probațiune condamnați pentru violență în familie	2232	2144
Numărul de agresori care urmează un program pentru agresori în perioada de probațiune	2	8
Numărul de agresori trimiși de serviciul de probațiune către ONG-uri	80	72
Procentul de agresori condamnați pentru VF trimiși la programe pentru agresori în cadrul serviciilor de probațiune sau al ONG-urilor	4%	4%

Unul dintre motivele pentru care birourile de probațiune referă în prezent abuzatorii la programele pentru agresori derulate de ONG-uri este faptul, că birourile de probațiune nu dispun de personal calificat pentru a conduce în mod adecvat programele pentru agresori privind violența în familie. În 2015, Inspectoratul Național de Probațiune a instruit 17 consilieri pentru a realiza programe pentru agresori în cadrul serviciilor de probațiune. În prezent, doar doi dintre ei mai sunt angajați în sistemul de probațiune și nu a fost organizată nicio nouă formare. 44% dintre consilierii de probațiune au recunoscut acest lucru ca fiind un motiv de referire a agresorilor către ONG-uri. Cu toate acestea, pentru consilierii de probațiune, principalul motiv pentru această decizie este că ONG-urile sunt extrem de specializate în oferirea acestui tip de intervenție (pentru 61% dintre consilierii de probațiune) și că ONG-urile au mai multe posibilități de a lucra cu victimele în timp ce agresorul este în program (pentru 44% dintre consilierii de probațiune).

Tendința de a prețui înalt expertiza specifică pe care o dețin ONG-urile active în acest domeniu a fost de asemenea vizibilă când și-au exprimat opiniile despre cine ar trebui să ofere programe pentru agresorii familiali – probațiunea sau ONG-urile.

Figura 6. Cel mai bun mod de implementare a programelor pentru agresori în Republica Moldova, conform consilierilor de probațiune (n = 38)

Percepția dominantă printre consilierii de probațiune este că programele pentru agresorii familiari ar trebui implementate de ONG-uri specializate. Doar unul din cinci consilieri crede că birourile de probațiune ar trebui să implementeze propriile lor programe. În explicațiile lor, majoritatea consilierilor de probațiune subliniază că este necesară o expertiză specifică pentru gestionarea acestor programe, expertiză pe care nu o dețin și este puțin probabil să o dobândească prin formare, având în vedere activitățile foarte diversificate care fac parte din rolul lor.

„Cred că cel mai bun mod de a implementa programe pentru agresori este prin trimiterea lor către ONG-uri sau servicii specializate în acest domeniu, deoarece nu toate birourile au personal calificat pentru a conduce programele, iar cei prezenți nu sunt concentrați exclusiv pe această dimensiune, un fapt care, în opinia mea, scade calitatea intervenției.”

Consilier de probațiune

În cadrul focus-grupurilor, consilierii de probațiune au împărtășit, de asemenea, mai multe provocări legate de modelul actual de trimitere a agresorilor către ONG-uri. Aceștia au descris faptul că nu există suficiente programe pentru agresori în comunitate, astfel încât toți agresorii trebuie să fie trimiși la un singur ONG. Deoarece mulți agresori nu pot participa la program cu prezență fizică (este prea departe de locul unde locuiesc), aceștia sunt admiși la un program online, iar consilierii de probațiune pun la îndoială rezultatele activității online cu agresorii.

O altă provocare este reprezentată de puținele informații care le revin după finalizarea programului, ceea ce face mai dificilă obținerea unei viziuni cuprinzătoare asupra progresului și a nevoilor ulterioare ale agresorului. Consilierii de probațiune primesc doar un certificat de absolvire pentru agresori atunci când aceștia se întorc, în timp ce ar putea fi benefic pentru ei și pentru continuarea activității cu agresorii să aibă o evidență mai detaliată a procesului și a progreselor realizate, precum și a domeniilor care necesită o atenție specială. Provocările persistă în ceea ce privește evaluarea rezultatelor programului, întrucât probațiunea și ONG-ul nu au reușit încă să găsească modalități de evaluare care să corespundă nevoilor și procedurilor ambilor actori. În cele din urmă, Centrul de asistență și consiliere pentru agresori de violență în familie își desfășoară programul doar în limba română și, prin urmare, vorbitorii de limbă rusă ar putea avea dificultăți în a beneficia de program.

Aceste provocări sunt, de asemenea, recunoscute de conducerea Inspectoratului Național de Probațiune, în opinia cărora o opțiune perfectă ar fi să existe o combinație de programe derulate de consilierii de probațiune și referiri către ONG-uri specializate. Ținând cont de posibilitatea revizuirii cadrului de reglementare, după cum este specificat în planul de acțiune, este posibil ca cererea pentru aceste programe să crească în mod semnificativ. Deși curriculumul național este conceput pentru agresori de sex masculin, o treime din birourile de probațiune lucrează cu femei agresoare. Există un consens puternic în rândul consilierilor de probațiune cu privire la faptul că este mai ușor să lucrezi cu femeile agresoare decât cu bărbații, deoarece femeile sunt mai ușor de integrat în program și că acestea comunică mai deschis. După cum au explicat consilierii de probațiune, multe dintre femeile agresoare sunt ele însele victime ale violenței domestice, iar unele au acționat în autoapărare. Unii spun că femeile agresoare tind să fie mai vulnerabile și să aibă mai multă nevoie de sprijin. Participanții au împărtășit opiniile conform cărora femeile conștientizează mai ușor ceea ce au făcut, în timp ce bărbații dau vina pentru acțiunile lor violente pe victimă, pe alcool sau pe droguri. Necesitatea elaborării unor programe specializate pentru femeile agresoare familiale în Republica Moldova a fost recunoscută și în cadrul cercetării efectuate în 2022 (UN Women, UNFPA).

Sistemul de probațiune din Republica Moldova s-a confruntat cu o scădere a capacităților de implementare a programelor pentru agresorii familiali în cadrul birourilor lor, ceea ce a dus la o creștere a referirilor către ONG-uri. Fluctuația ridicată a personalului a dus la pierderea resurselor umane vitale pentru organizarea programelor interne de probațiune. În plus, un procentaj foarte mic de agresori familiali sunt referiți către programe.

Modelul în care agresorii sunt referiți la ONG-uri are atât avantaje, cât și dezavantaje. Cei mai mulți consilieri de probațiune preferă acest model, deoarece consideră că aceste programe sunt foarte specializate și ar trebui să fie oferite de specialiști cu expertiză specifică. Cu toate acestea, persistă provocări precum lipsa de programe disponibile, furnizarea de programe online și insuficiența informațiilor privind progresul infractorului și impactul programului.

3.3.1. Curriculum

Atât în cadrul programului de probațiune, cât și în cadrul programului comunitar, facilitatorii programului pentru agresori urmează curriculumul național, care a fost elaborat de o echipă de experți în 2017 (Bodrug-Lungu, et al.). Curriculumul se bazează pe metodologia Duluth, adaptată la contextul Moldovei.

După cum se specifică în Ghidul regional, conținutul programelor pentru agresori acoperă toate elementele-cheie ale activității, ține cont de dimensiunea de gen, are un accent clar pe violență, pe motivația agresorilor și pe schimbarea stereotipurilor de gen, iar durata programului este adecvată.

Curriculumul programului pentru agresori este descris în continuare în capitolul 6.2.

3.3.2. Personalul

În prezent, în cele 38 de birouri de probațiune din Republica Moldova lucrează 215 consilieri, dintre care 156 (73%) sunt femei. Având în vedere nivelul actual al cererii de programe pentru agresori, atât consilierii, cât și conducătorul Inspectoratului Național de Probațiune consideră că dispun de suficiente resurse umane pentru a implementa singuri programul pentru agresori. Cu toate acestea, în cazul în care modificările legislative propuse vor fi aprobate, care ar obliga toți agresorii familiari condamnați cu suspendare să urmeze programul pentru agresori, atunci serviciile de probațiune vor avea nevoie de mult mai mulți consilieri pentru a implementa programul în birourile de probațiune. Pentru a putea constitui echipe echilibrate din punct de vedere al genului pentru sesiunile de grup, trebuie angajați mai mulți consilieri de sex masculin.

Mai degrabă decât numărul de personal, consilierii de probațiune indică lipsa de formare specializată drept principalul obstacol în calea implementării propriului program. După cum s-a menționat anterior, Inspectoratul Național de Probațiune a instruit 17 consilieri pentru a conduce programe pentru agresori în cadrul sistemului de probațiune, însă doar doi dintre aceștia au rămas angajați în sistemul de probațiune. Acest lucru evidențiază, de asemenea, modul în care fluctuația personalului, combinată cu lipsa de formare continuă, reprezintă o barieră în calea implementării programelor în majoritatea birourilor de probațiune.

Pentru a avea programe interne, personalul sistemului de probațiune trebuie să participe la formări privind implementarea programelor pentru agresorii familiari. În plus, trebuie elaborate strategii pentru a preveni fluctuația ridicată a personalului sau pierderea de cunoștințe și competențe care rezultă din această fluctuație. Deși capacitățile actuale ale serviciului de probațiune par să fie capabile să satisfacă cererile pentru aceste programe, acest lucru s-ar putea schimba dacă un număr mai mare de agresori vor fi referiți către aceste programe.

3.3.3. Siguranța victimelor violenței în familie

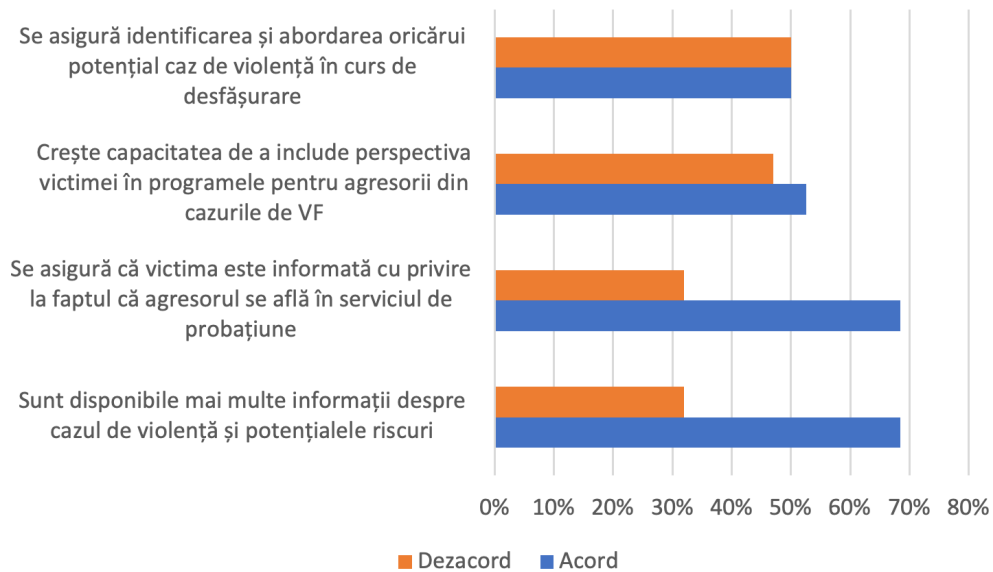
Convenția de la Istanbul, art. 16, prevede expres că este imperativ ca programele care vizează agresorii familiari să acorde prioritate siguranței și drepturilor fundamentale ale victimelor (CoE, 2011a). Subliniază necesitatea ca aceste programe să fie puse în aplicare în strânsă colaborare cu serviciile specializate de sprijin pentru victime, acolo unde este cazul. Recunoscând faptul că înscrierea unui agresor într-un astfel de program poate avea un impact semnificativ asupra deciziei victimei de a rămâne sau de a părăsi relația, expunând-o potențial la riscuri mai mari, și că agresorii pot exploata programul ca mijloc de a continua abuzul, este esențial ca aceste programe să fie concepute cu meticulozitate pentru a aborda aceste riscuri (WWP EN, 2023). Standardele internaționale prevăd că programele pentru agresori trebuie să fie stabilite într-un mod care să permită o cooperare strânsă cu organizațiile, unitățile sau specialiștii care lucrează direct cu victimele (WWP EN, 2023; Home Office, 2023; Respect, 2023; Relive, s.n.). În plus, aceasta este o practică a multor sisteme de probațiune din Europa (de exemplu, Scoția, Austria, Italia, Malta).

Așa cum se subliniază în Standardele europene privind programele pentru agresori, se stabilește un contact cu partenerii pentru a se asigura că femeile supraviețuitoare sunt informate cu privire la programul pentru agresori, că riscurile sunt evaluate și gestionate în mod adecvat și că supraviețuitoarelor li se oferă sprijin (WWP EN, 2023). Fiecărei femei partenere i se oferă date de contact ale serviciului de contactare cu partenerul, iar înscrierea acesteia este voluntară. Contactul cu partenerii trebuie să includă referirea la serviciile adecvate, în cazul în care organizația nu oferă direct aceste servicii.

Curriculumul național al Republicii Moldova, subliniază necesitatea ca programele pentru agresori să coopereze continuu cu serviciile pentru victime, la toate etapele programului: evaluare, grup, evaluare (Bodrug-Lungu et al., 2017). Cu toate acestea, curriculumul nu oferă o structură cu privire la modalitatea și procedurile de cooperare (CoE, 2011a).

Consilierii de probațiune recunosc beneficiile contactului cu victimele, în timp ce lucrează cu agresorii.

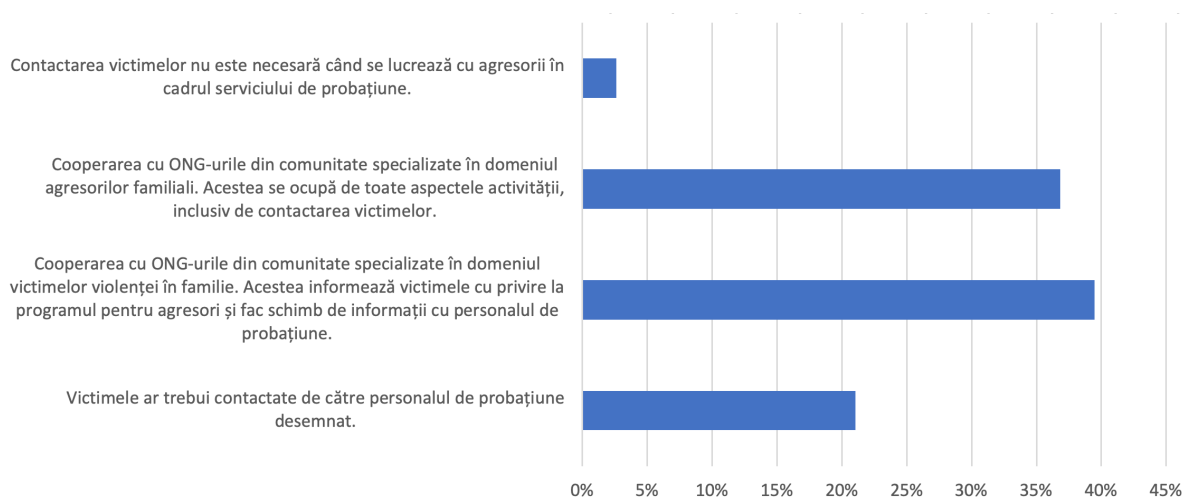
Figura 7. Percepția consilierilor de probațiune cu privire la beneficiile pe care le aduce obținerea de informații de la victime (n = 38)

Toate motivele enumerate sunt puncte valide pentru care este important să se lucreze cu femeile partenere ale agresorilor implicați în programe. Cu toate acestea, birourile de probațiune din Republica Moldova nu au integrat contactul cu partenerul în practica lor de lucru cu agresorii familiali. Această lacună a fost subliniată și în Ghidul regional, fiind indicată ca o prioritate pentru îmbunătățirea siguranței și calității programelor din țară (UN Women/ UNFPA, 2022). Decizia privind modalitățile de integrare a contactelor cu partenerii în activitatea serviciilor de probațiune este încă o discuție în curs de desfășurare.

Marea majoritate a consilierilor de probațiune consideră că cea mai bună modalitate de a asigura contactele cu partenerii este cooperarea cu ONG-urile specializate fie în programe pentru agresori, fie în servicii pentru victime.

Figura 8. Percepția consilierilor de probațiune cu privire la cele mai bune modalități de a organiza contactul cu victimele (n = 38)

Este pozitiv faptul că marea majoritate a consilierilor de probațiune recunosc importanța contactării victimelor atunci când lucrează cu agresorii familiari. Asigurarea contactului cu partenerul de către serviciile independente de sprijinire a femeilor din sectorul ONG-urilor are multe avantaje. Acestea sunt, de obicei, organizații cu o experiență bogată în sprijinirea victimelor, care oferă o gamă largă de servicii. Acest lucru sporește posibilitatea ca victimele să primească un sprijin adecvat și simplifică procesul de acordare a asistenței. În plus, este asigurată independența contactului cu partenerul, ceea ce reprezintă una dintre cerințe – contactul cu partenerul nu poate fi oferit de către specialistul care lucrează cu agresorul sau în aceeași locație cu programul pentru agresori. Cu toate acestea, atunci când contactul cu partenerul este asigurat de serviciul de sprijin pentru femei, este esențial ca acestea să aibă suficiente informații despre programul pentru agresori și să existe proceduri clare și eficiente pentru schimbul de informații cu programul pentru agresori. Toate aceste aspecte ar trebui să fie luate în considerare la elaborarea modelului de integrare a contactului cu partenerul în programul de probațiune pentru agresorii familiari.

Are loc o anumită interacțiune cu victimele violenței în familie și cu consilierii de probațiune care lucrează cu agresorii, iar acest lucru face parte din procedurile standard ale serviciului de probațiune. Aceasta presupune efectuarea de vizite la domiciliu, în timpul cărora se vorbește cu familia agresorului și, eventual, cu vecinii. Acest proces ar putea fi explorat ca una dintre opțiunile potențiale de integrare a contactului cu partenerii în cadrul serviciului de probațiune, însă ar trebui să îndeplinească toate cerințele de siguranță definite de standardele internaționale. Riscurile utilizării acestei proceduri sunt că aceeași persoană care lucrează cu agresorul contactează și victimele, că locuința ar putea să nu fie un spațiu sigur pentru a vorbi cu victimele și că procedura existentă ar trebui revizuită semnificativ.

Unul dintre principalele motive pentru care contactul cu partenerul este important este acela de a avea suficiente informații pentru a evalua riscul de violență și pentru a defini strategii comune de gestionare a riscurilor identificate. Conform Standardelor europene pentru programele pentru agresori, ar trebui să se aplice o evaluare continuă a riscurilor, folosind mai multe surse de informații și utilizând o abordare structurată a raționamentului profesional (WWP EN, 2023). În plus, programul pentru agresori ar trebui să evalueze riscurile potențiale asociate cu contactarea supraviețuitoarelor și să pună în aplicare măsuri de minimizare și atenuare a acestor riscuri.

Birourile de probațiune care implementează propriile programe pentru agresorii familiari declară că aplică proceduri de evaluare a riscului, evidențiind diferite instrumente care nu sunt instrumente recunoscute la nivel internațional. Acest lucru indică necesitatea de a continua consolidarea capacităților în acest sens.

Aspectul contractării partenerilor și schimbului de informații cu specialiștii sau organizațiile care sprijină victimele nu este practicat în prezent în programele pentru agresorii familiari din Republica Moldova. Este încurajator faptul că majoritatea ofițerilor de probațiune recunosc valoarea obținerii de informații de la victime, deși mulți consideră că acest aspect al activității ar trebui încredințat serviciilor de sprijin pentru femei.

3.3.4. Cooperarea cu serviciile pentru victime și cu alte agenții

În prezent, nu există cooperare sau schimb de informații între cele două birouri de probațiune care desfășoară programe pentru agresori și servicii pentru victime în cazurile de violență în familie. Dintre birourile de probațiune care trimit agresorii către programe comunitare, doar cinci birouri (14%) cooperează cu serviciile de asistență pentru victime sau fac schimb de informații cu acestea în cazurile de violență în familie.

Cel mai frecvent motiv pentru această lipsă de cooperare sau de schimb de informații din perspectiva ofițerilor de probațiune este lipsa unor astfel de ONG-uri în țară, în special în afara Chișinăului. Alte motive includ faptul că serviciile de probațiune nu lucrează cu victimele, reticența din partea victimei de a se implica în probațiune, lipsa de timp și lipsa de necesitate.

Din punctul de vedere al ofițerilor de probațiune, există foarte puțină cooperare între serviciul de probațiune și penitenciare, în pofida faptului că rolurile lor sunt descrise în termeni similari, și anume pregătirea deținutului pentru reintegrarea în societate. Unii consilieri de probațiune au sugerat că programele pentru agresori în penitenciare ar putea fi desfășurate în comun cu personalul penitenciarului și al serviciului de probațiune.

Cooperarea cu alte agenții este rară, dar unele birouri de probațiune cooperează cu organele de drept, inspectoratele de poliție, direcția de asistență socială, primăria, serviciul de asistență psihopedagogică și clinicile pentru tineri.

3.4. Programe comunitare pentru agresori

Cercetarea din 2022 a identificat 4 ONG-uri care ofereau programe pentru agresorii familiali în Republica Moldova: A.O. Artemida; CNFACEM; Raza Încrederii; și Stimul (UN Women/UNFPA, 2022).

În acest moment, doar Centrul de asistență și consiliere pentru agresorii familiali din cadrul Instituției publice "Servicii de asistență subiecților violenței în familie" din or. Drochia prestează un program pentru agresori. Deoarece celelalte ONG-uri și-au sistat activitatea, Centrul de Asistență și Consiliere pentru Agresorii Familiali din or. Drochia acceptă beneficiari din toată țara, care, de cele mai multe ori, sunt referiți de către Serviciile de Probațiune. Centrul de asistență și consiliere pentru agresorii familiali are sediul în orașul Drochia, în Nordul Moldovei, cu suportul Asociației Artemida implementează programul pentru agresori și on-line, pentru beneficiari din alte raioane ale țării. A.O. Artemida este finanțată de autoritățile locale și de donatori internaționali, însă resursele sunt alocate pe bază de proiect și nu sunt stabile.

Majoritatea programelor pentru agresorii familiali din sectorul asociativ au fost închise, în pofida faptului că numărul acestor servicii nu a fost niciodată suficient pentru a răspunde nevoilor țării. De asemenea, singurul program activ implementat de o instituție neguvernamentală, Centrul de Asistență și Consiliere pentru Agresorii Familiali din cadrul Instituției Publice „Servicii de Asistență Subiecților Violenței în Familie” din Drochia, de asemenea, nu beneficiază de surse stabile de finanțare.

3.4.1. Caracteristicile programului

Programul a fost acreditat de către Consiliul Național de Acreditare a Furnizorilor de Servicii Sociale în 2019. Programul oferă servicii atât bărbaților, cât și femeilor care au comis violență împotriva partenerului intim.

Centrul de asistență și consiliere pentru agresorii familiali a înregistrat o creștere rapidă a numărului de agresori în programele lor, crescând de la 55 în 2021 la 96 în 2023. Parțial, această creștere poate fi explicată prin faptul că acum reprezintă singura instituție din Moldova care oferă programe pentru agresori. În prezent, instituția reușește să îi înscrie pe toți agresorii care îi sunt referiți. Nu există timp de așteptare și, prin urmare, nu se folosesc liste de așteptare.

Centrul aplică o serie de cerințe de admitere, printre care se numără semnarea unui acord/contract ca temei pentru participarea la program, îndeplinirea cerințelor facilitatorului pentru lucrul în grup, absența dependenței de alcool și droguri, precum și a tulburărilor psihice. La etapa de admitere se oferă consiliere individuală, înainte de începerea lucrului în grup.

Criteriile de excludere se aplică în cazurile în care agresorul continuă să fie abuziv față de victimă/supraviețuitoare; este violent față de membrii grupului sau față de facilitatori, încalcă acordul/contractul sau demonstrează lipsă de participare/cooperare mai mult de 2 ori.

3.4.2. Curriculum

Activitatea se desfășoară sub forma unei etape de primire (3 ședințe) și a unei activități de grup (30 de ședințe). Faza de admitere ia forma unei lucrări individuale și se desfășoară de două ori pe săptămână pe parcursul a 1-2 săptămâni (2-4 ședințe în total).

Ședințele de grup se desfășoară de două ori pe săptămână în perioada 14-26 de săptămâni. Fiecare sesiune de grup durează 1,5-2 ore, însumând 60-70 de ore. Numărul mediu de participanți la sesiunile de grup este de 6-10.

Conținutul programului cuprinde următoarele teme: **rolurile și stereotipurile de gen (masculinitate și feminitate), puterea și controlul specific de gen, atitudini și credințe care susțin violența, răspunderea/responsabilitatea pentru un comportament violent, efectele violenței în familie asupra victimei/empatie față de victimă, paternitatea și efectele violenței în familie asupra copiilor, alcoolul/drogurile și violența, situațiile cu riscuri înalte (de exemplu, separarea), definiția violenței/tipurile de abuz (de exemplu, ciclul violenței), reconstituirea actelor de violență, confruntarea cu strategii de justificare și minimizare, perioade de relaxare, gestionarea furiei, istoria personală a violenței (lucrare biografică), relația egalitară, abilități sociale (comunicare/rezolvarea conflictelor), autocunoaștere, auto reflecție și exprimare emoțională, relații sociale (prietenie, rețele sociale).** După cum se menționează în Ghidul regional, conținutul programului național, care este aplicat și de Centrul de asistență și consiliere pentru agresorii familiali, are o durată potrivită, teme adecvate și o bună fundamentare teoretică (UN Women/UNFPA, 2022).

În ceea ce privește programul online oferit de Centrul de asistență și consiliere pentru agresorii familiari, specialiștii intervievați au menționat numeroase beneficii. Beneficiarul poate urma programul fără a fi nevoit să se deplaseze fizic la Centrul din Drochia, fapt ce ar putea reprezenta o distanță considerabilă pentru mulți. De asemenea, aceasta permite agresorului să participe la sesiunile programului din zona sa de confort. Unul dintre agresorii intervievați care urmează în prezent programul consideră că formatul online reprezintă un avantaj. „Este nevoie de un mare curaj pentru un bărbat moldovean să se deschidă emoțional față de alți bărbați”, motivează el, iar deschiderea în fața altora ar putea fi mai ușor de făcut în siguranța ecranului, în comparație cu a fi față în față.

Specialiștii intervievați au subliniat, de asemenea, că principala diferență între programele în persoană și cele online constă în tehnicile de moderare aplicate de către facilitatorul programului. Atunci când este online, facilitatorul are la dispoziție tehnici de moderare limitate în comparație cu cele utilizate atunci când programul este implementat în persoană. Printre obstacole se numără și accesul la o conexiune stabilă la internet, pe care mulți agresori nu o au. Cu toate acestea, numărul de participanți la grupurile online este semnificativ mai mare decât cel al grupurilor cu prezență fizică. Specialiștii intervievați au menționat că primesc până la 20 de persoane într-un grup online, în timp ce unul dintre agresorii intervievați a menționat că există 36 de participanți în grupul la care participă. În comparație cu grupurile cu prezență fizică, în care numărul de participanți este de până la 8-10, este clar că posibilitățile de implicare și interacțiune în cadrul grupului online sunt semnificativ reduse. În plus, grupurile online sunt facilitate pe Viber, ceea ce îngreunează organizarea de schimburi în grupuri mici între participanți și limitează interacțiunea între aceștia, care este importantă și pentru reflecțiile personale.

Conținutul programului pentru agresorii familiari acoperă toate aspectele-cheie ale lucrului cu acest grup țintă și are o durată adecvată. Cu toate acestea, programul online este implementat cu mai multe modificări care ar putea avea un impact asupra calității programului, cum ar fi numărul redus de participanți în grupurile online, care limitează implicarea și abordarea individuală, precum și aplicarea unei abordări mai puțin atractive în general. Programul online a fost introdus pentru a răspunde unei cereri mai mari de programe pentru agresori din partea unui ONG pe întreg teritoriul țării.

3.4.3. Personalul

Personalul programului este format din 2 bărbați cu normă întreagă, 2 femei cu normă întreagă și 2 facilitatori cu jumătate de normă, care lucrează direct cu agresorii. Ei toți au urmat o formare specializată pentru a lucra cu agresorii familiari. Angajații Centrului de asistență și consiliere pentru agresorii familiari subliniază provocările legate de fluctuația ridicată a personalului și de satisfacerea nevoilor suplimentare de formare a personalului.

3.4.4. Siguranța victimelor

După cum se subliniază în Ghidul regional, Centrul de asistență și consiliere pentru agresori de violență în familie aplică o procedură standardizată pentru efectuarea evaluării riscurilor, utilizând mereu același instrument și evaluând riscurile la aceleași intervale de timp (UN

Women/UNFPA, 2022). Foaia de parcurs a acțiunilor se aplică în cazurile cu risc mediu sau ridicat. Organizația cooperează cu lucrătorii din cadrul serviciilor de asistență pentru victime/de sprijinire a victimelor pentru a evalua riscul în fiecare caz. Informațiile sunt colectate și de la (fostul) partener/victimă/supraviețuitoare pentru a evalua riscul.

Cu toate acestea, niciunul dintre agresorii sau victimele intervievați n-a știut despre existența unei cooperări între programul pentru agresori și serviciul de sprijin pentru femei. După cum au explicat specialiștii intervievați, posibilitățile de a contacta victimele atunci când se lucrează cu agresorii sunt reduse în cazul intervențiilor online (deoarece victimele locuiesc în orașe îndepărtate de program) și atunci când clienții sunt referiți de către serviciul de probațiune (deoarece nu primesc întotdeauna datele victimelor). Această situație demonstrează faptul că calitatea intervenției este diminuată ca urmare a referirii agresorilor din întreaga țară la un singur program.

Mai mult, una dintre supraviețuitoarele interviuate a povestit că violența a continuat după ce un bărbat a fost admis în program, deoarece acesta o învinovățește pe ea pentru faptul că a fost obligat să participe la program. Ea nu știa dacă au fost luate măsuri de către programul pentru agresori sau de către serviciul de asistență pentru femei pentru a opri violența. Acest lucru evidențiază încă o dată necesitatea urgentă de a se asigura că toate partenerile și fostele parteneri ale agresorilor din cadrul programului beneficiază de sprijin adecvat și că riscurile sunt monitorizate și gestionate în comun.

Deși în curriculumul național se subliniază importanța asigurării contactului cu victimele și a unei cooperări strânse între serviciile care lucrează cu agresorii și cele care lucrează cu victimele, acesta nu conține proceduri clare pentru aplicarea practică. Singurul ONG activ din țară a avut bune practici în această privință. Cu toate acestea, aceste practici au fost modificate pentru a se adapta la cererile actuale din întreaga țară, într-un mod care nu reflectă neapărat interesul superior al victimelor.

3.4.5. Cooperarea cu alte agenții

După cum s-a menționat anterior, marea majoritate a birourilor de probațiune (36 din 38 de birouri de probațiune) referă agresorii către programul Centrului de asistență și consiliere pentru agresorii familiari și Centrul de asistență și consiliere pentru agresori de violență în familie, iar aproape toți participanții la programul Centrului (98% în 2023) sunt referiți de către Serviciul de Probațiune.

Cooperarea dintre Centrul de asistență și consiliere pentru agresorii familiari și Serviciul de Probațiune este descrisă ca funcționând fără probleme. Există un acord de colaborare cu toate cele 38 de birouri de probațiune din Republica Moldova. Cu toate acestea, consilierii de probațiune au evidențiat necesitatea unei mai strânse cooperări, pentru a avea mai multe informații cu privire la progresul clientului și la rezultatele programului. De asemenea, este clar că procedurile de asigurare a contactului cu partenera atunci când se referă agresorii de la serviciul de probațiune către ONG-uri trebuie îmbunătățite.

3.5. Lucrul poliției cu agresorii

În conformitate cu Legea 45/2007, poliția poate recomanda instanței să oblige un agresor familial să urmeze un program pentru agresori, dacă acest lucru este considerat necesar pentru reducerea sau eliminarea violenței. Acesta este un instrument important pe care poliția îl poate aplica în cadrul procedurilor civile, deoarece dovezile arată că foarte puțini agresori se înscriu în mod voluntar în programele pentru agresori. Decizia de a impune sau nu această măsură aparține judecătorului. Cu toate acestea, poliția nu are posibilitatea de a recomanda trimiterea la programe pentru agresori în cauzele penale.

În pofida posibilității existente în cauzele civile, ofițerii de poliție recomandă foarte rar referirea la programe pentru agresori. După cum se poate observa în tabelul de mai jos, poliția a recomandat referirea agresorilor la programe în doar 3% din cazurile de violență în familie în 2022, iar în 2023 cifra a fost și mai mică, reprezentând doar 2% din cazuri. Aproape toate referirile recomandate de poliție au fost acceptate de către judecător, ceea ce demonstrează potențialul poliției de a influența referirea agresorilor la programe.

Figura 9. Date statistice privind violența în familie în anii 2022 și 2023¹²

	2022			2023		
	Total	Bărbați agresori	Femei agresoare	Total	Bărbați agresori	Femei agresoare
Cazuri de violență în familie (toate)	2471	2312	159	2679	2516	163
Cazuri de VF (penale)	852	754	98	960	866	94
Nr. de cazuri în care poliția a recomandat referirea la programul pentru agresori	49	47	2	32	32	0
Nr. de cazuri în care această recomandare a fost acceptată de către judecător/procuror	48	46	2	31	31	0

Principalele provocări/obstacole în calea recomandării de referire la programul pentru agresori: bărbații refuză să participe la aceste programe (52%), lipsa programelor pentru agresori în comunitate (48%), faptul că victimele nu doresc ca agresorii să fie referiți la aceste programe (38%) și lipsa de proceduri privind modul de a face această recomandare (29%). Alte provocări sunt faptul că ofițerii de poliție nu au suficiente cunoștințe despre aceste programe și beneficiile lor (15%); la fel și judecătorii/procurorii nu au cunoștințe despre aceste programe și beneficiile lor (10%).

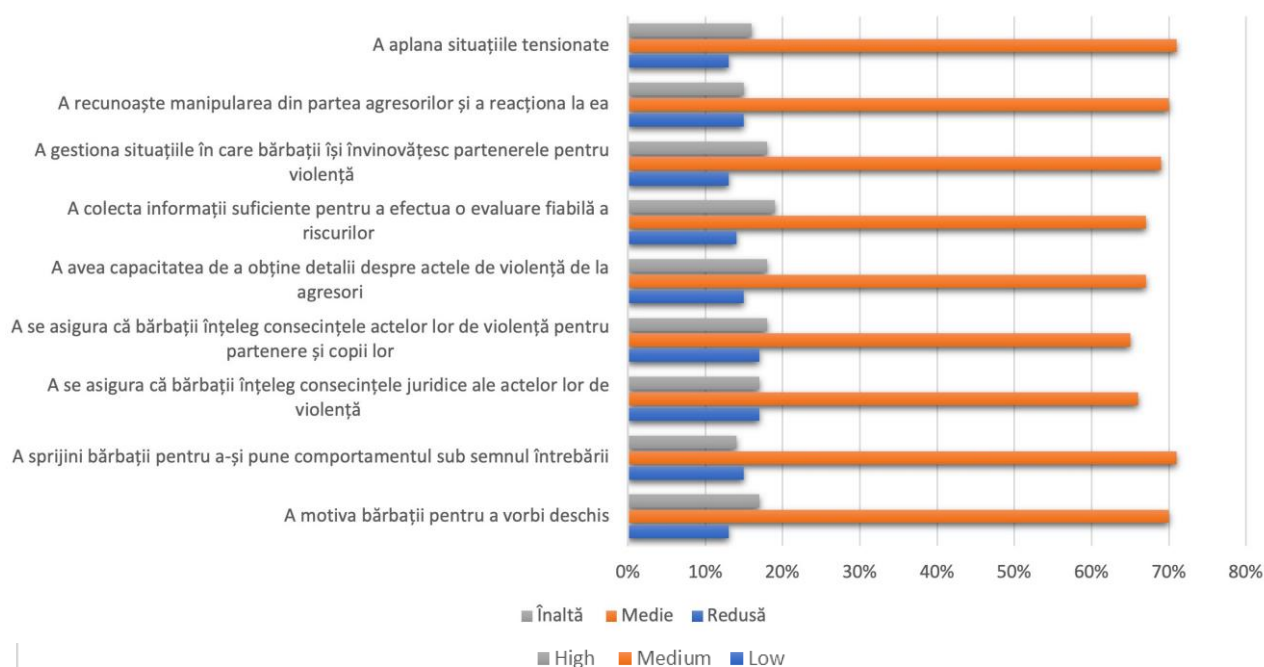
Poliția poate avea un impact semnificativ asupra referirii agresorilor către programe în cauzele civile, deoarece aceste recomandări sunt de obicei acceptate de judecători. Cu toate acestea, ofițerii de poliție își exercită rareori această opțiune. Motivele pentru acest lucru par a fi complexe, principalele obstacole fiind lipsa programelor în țară și refuzul agresorilor de a participa la aceste programe. Acest lucru evidențiază nevoia de mai multe programe, precum și sporirea competențelor ofițerilor de poliție în ceea ce privește motivarea bărbaților de a se înscrie în programe sau de a acționa în pofida rezistenței lor inițiale.

12 Date primite de la Ministerul Afacerilor Interne.

3.5.1. Cunoștințe și formare

Doar 37% dintre ofițerii de poliție care au răspuns la chestionar au beneficiat de formare specifică în domeniul violenței în familie. În ciuda acestui fapt, 89% dintre respondenți consideră că au pregătirea și cunoștințele necesare pentru a lucra eficient în domeniul violenței în familie și pentru a se adresa atât victimelor, cât și agresorilor familiali. În ceea ce privește domeniile specifice de lucru cu agresorii familiali, aproximativ 70% și-au evaluat competența ca fiind medie în toate domeniile, 15% au evaluat-o ca fiind scăzută, iar altele 15% – a fiind ridicată.

Figura 10. Percepția ofițerilor de poliție cu privire la competențele lor în abordarea bărbaților care recurg la violență în familie (n = 338)

În ceea ce privește cunoștințele despre programul pentru agresori, aproximativ 60% dintre ofițerii de poliție consideră că au anumite cunoștințe despre programul pentru agresori, în timp ce 20% dintre specialiștii din poliție au estimat că nivelul lor de cunoștințe este ridicat.

Ofițerii de poliție au identificat diferite nevoi de formare în domeniul violenței în familie: înțelegerea violenței, documentarea cazurilor de violență în familie, comunicarea cu agresorii și victimele, emiterea de ordine de restricție și monitorizarea ordonanțelor de protecție, formare

în ajutarea agresorilor familiali să-și schimbe comportamentul, plasarea de urgență a victimei sau a agresorului, formări practice pe cazuri reale și colaborare cu alte agenții.

Majoritatea ofițerilor de poliție se arată încrezători în competențele lor de a lucra cu agresorii familiali și de a-i motiva să se implice. Cu toate acestea, mai mult de jumătate dintre ofițerii de poliție nu au beneficiat încă de o formare specializată în domeniul violenței în familie.

3.5.2. Situația de lucru și provocările

Jumătate dintre specialiștii din poliție care au răspuns au declarat că nu sunt afectați din punct de vedere psihologic de munca în domeniul violenței în familie. Un sfert sunt afectați într-un fel sau altul, iar un alt sfert în mare măsură.

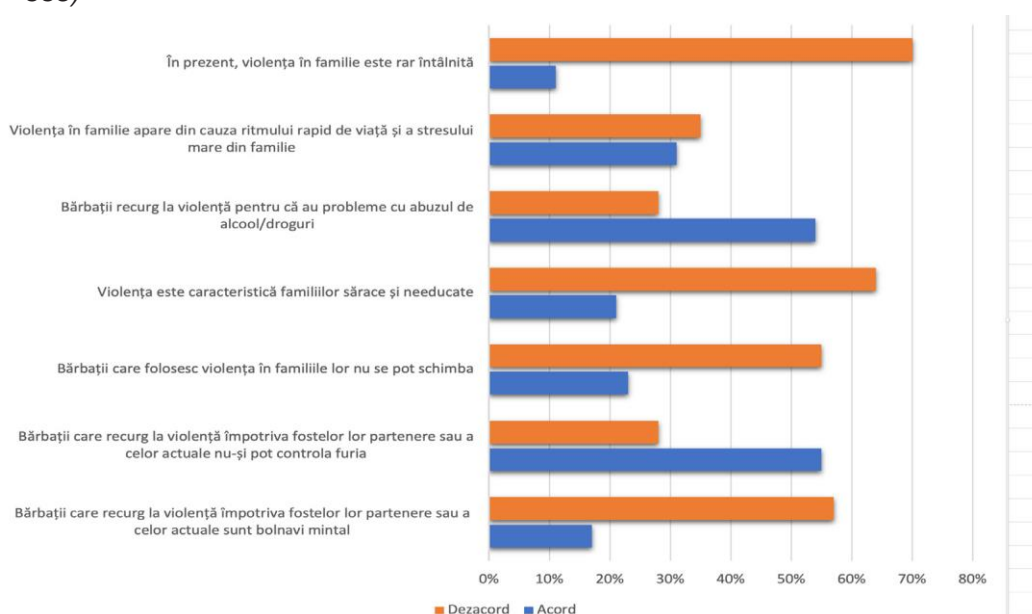
Accesul la un spațiu de autoîngrijire pentru a face față impactului psihologic al muncii în domeniul violenței în familie pare să varieze în întreaga țară. În timp ce 30% au declarat că au spațiu pentru autoîngrijire, alte 30% au afirmat că nu au, iar 40% – au într-o oarecare măsură.

Principalele provocări cu care se confruntă ofițerii de poliție atunci când se ocupă de cazurile de violență în familie sunt legate de lacunele și deficiențele din legislația actuală, inclusiv pedepsele mai aspre, lipsa plasamentului pentru agresor/lipsa unui loc de trai temporar pentru agresor pe durata ordinului de protecție de urgență; lipsa serviciilor de sprijin pentru victime; ne dorința victimei de a coopera cu poliția; și lipsa de probe. Alte provocări sunt consumul de alcool, agresorii care continuă comportamentul agresiv, gestionarea conflictelor și monitorizarea victimei și a agresorului.

3.5.3. Atitudini față de violența în familie

Majoritatea (70%) ofițerilor de poliție care au răspuns la chestionar recunosc că violența în familie este frecventă. Ei nu cred că bărbații care recurg la violență împotriva partenerelor sau fostelor partenerere sunt bolnavi mintal și nici că violența în familie este o caracteristică a familiilor sărace și needucate. Mai degrabă, specialiștii din poliție cred că violența în familie este un efect al problemelor legate de abuzul de alcool și/sau droguri sau că bărbații nu sunt capabili să își controleze furia. Aproximativ o treime consideră că violența în familie apare din cauza ritmului rapid de viață și a stresului mare din familie, în timp ce o treime consideră că nu este așa. În mod pozitiv, ofițerii de poliție cred că bărbații care folosesc violența în familiile lor se pot schimba.

Figura 11. Atitudinile ofițerilor de poliție cu privire la motivele pentru care bărbații recurg la violență în familie (n = 338)

Ofițerii de poliție nu cred că bărbații care sunt violenți cu (fosta) parteneră sunt agresivi și cu alte persoane, sau că bărbații care își agresează soțiile își agresează și copiii. Ei cred că, dacă nu și rănesc copiii, bărbații care folosesc violența împotriva partenerelor sau fostelor partenerere sunt încă buni părinți. O treime din ofițerii de poliție care au răspuns a fost de acord cu afirmația că polițiștii nu folosesc violența împotriva partenerelor sau fostelor partenerere, în timp ce o treime nu a fost de acord.

În plus, respondenții cred că femeile sunt la fel de violente ca și bărbații și că femeile nu spun adevărul despre situațiile de violență și le consideră normale. Patruzeci la sută dintre respondenți și-au declarat convingerea că unele femei cauzează violență și merită să fie pedepsite, în timp ce același număr crede că nu este adevărat.

Activitatea viitoare privind dezvoltarea competențelor ofițerilor de poliție trebuie să se concentreze pe înțelegerea de către aceștia a cauzelor violenței, în special pe înțelegerea faptului că stresul în familie, dificultățile în gestionarea furiei sau dependențele sunt factori cauzali ai violenței. În plus, este important să lucrăm la înțelegerea de către aceștia a impactului violenței asupra copiilor și a competențelor parentale ale taților care folosesc violența în familie.

4. Recomandări

Această secțiune conține recomandări pentru dezvoltarea în continuare a programelor pentru agresorii familiari în Republica Moldova. În plus, sunt incluse recomandări specifice pentru elaborarea programelor în diferite sectoare: penitenciare, serviciul de probațiune și sectorul asociativ.

De asemenea, raportul conține foi de parcurs pentru elaborarea programelor în următorii 5 ani (2024-2028), subliniind ordinea în care ar trebui dezvoltate anumite aspecte ale programelor. Aceste etape de elaborare a programelor se bazează pe punctele forte și provocările identificate ale programelor, dar și pe prioritățile identificate la nivel național și în fiecare sector. Accentul se pune pe asigurarea faptului că elementele-cheie ale programelor sigure și eficiente sunt în vigoare, înainte de a asigura implementarea la scară largă a programului în țară.

4.1. Recomandare privind elaborarea programelor pentru agresorii familiari în Republica Moldova

Republica Moldova a făcut deja pași importanți în direcția creării unor programe sigure și de calitate pentru agresorii familiari. Legislația actuală garantează că agresorii pot fi referiți la programe prin intermediul procedurilor penale și civile și se pot auto-referi. Elaborarea programelor în diferite sectoare (penitenciar, de probațiune, social, public și privat (ONG-uri), ceea ce va asigura implicarea în programe a agresorilor care sunt identificați de diferite părți ale sistemului. Mai mult, Republica Moldova este una dintre puținele țări din Europa care au adoptat

standarde de calitate pentru programele destinate agresorilor violenței în familie, demonstrând intenția de a monitoriza și reglementa calitatea serviciilor din țară.

Cu toate acestea, programele pentru agresori din Moldova se confruntă cu multiple provocări în funcționarea lor. Programele nu sunt accesibile în diferite părți ale țării, iar numărul de programe active a scăzut semnificativ în sectorul asociativ și în serviciul de probațiune. Drept rezultat, doar o pondere foarte mică de agresori sunt referiți la programe. Principalele obstacole în calea accesibilității și adecvării programelor sunt lipsa fondurilor disponibile și stabile, precum și fluctuația personalului, care duce la pierderea expertizei și a capacității instituțiilor de a furniza programe. De asemenea, fluctuația personalului este legată de finanțarea insuficientă a întregului sector, nu doar de finanțarea specifică pentru programele destinate agresorilor familiari. În plus, elementul de asigurare a siguranței victimelor în timp ce se lucrează cu agresorii este un aspect care necesită o atenție urgentă din partea guvernului. Cu toate că atât standardele naționale, cât și curriculumul național subliniază necesitatea de a acorda prioritate siguranței victimelor în toate acțiunile și de a coopera îndeaproape cu serviciile pentru victime, punerea în practică a acestor principii este insuficientă, iar nivelul de punere în aplicare scade de-a lungul anilor.

Recomandările din această secțiune sunt destinate factorilor de decizie/politici din țară. Aliniindu-se la Programul național privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței în familie pentru anii 2023-2027 și la Planul național de acțiuni al acestuia, recomandările subliniază următoarele aspecte-cheie pentru dezvoltarea ulterioară a programelor din țară: a) crearea unor programe accesibile și durabile; b) îmbunătățirea siguranței și calității programelor; c) facilitarea unor colaborări eficiente.

a) Crearea unor programe accesibile și durabile;

Programele care funcționează la nivelul întregii țări și care sunt accesibile agresorilor care provin din diferite căi de referire sunt esențiale pentru a asigura impactul programelor destinate agresorilor asupra îmbunătățirii siguranței victimelor din țară. Conceptul de până acum privind evaluarea programelor în sectorul penitenciar, de probațiune și al ONG-urilor trebuie să fie continuat, deoarece fiecare dintre aceste sectoare poate acoperi diferite tipuri de agresori. În plus, existența programelor în diferite sectoare asigură continuitatea prestării serviciilor (de exemplu, faptul că agresorii eliberați din penitenciare pot accesa programe în comunitate), precum și furnizarea de programe eficiente din punct de vedere al costurilor (de exemplu, birourile de probațiune care nu au suficienți agresori sau personal calificat pot referi agresorii la programele implementate de ONG-uri).

- Asigurarea unei finanțări stabile; sectorul social, public și privat (ONG-urile) are o nevoie urgentă de a avea o finanțare stabilă și adecvată. Este necesar ca Guvernul să asigure resurse suficiente pentru dezvoltarea/ implementarea programelor pentru agresori. O opțiune este alocarea mijloacelor financiare în bugetul Agențiilor Teritoriale de Asistență Socială (ATAS), la nivel regional, care pot fi utilizate pentru susținerea programelor pentru agresori. În plus, este esențial să se asigure că finanțarea are un caracter stabil și nu pe bază de proiecte, deoarece aceasta este singura modalitate de a garanta că programele sunt durabile și că fluctuația personalului este minimalizată (datorită stabilității sporite în ceea ce privește condițiile de lucru).

- Este esențial să se asigure finanțarea și pentru serviciile de asistență pentru femei/unitățile/specialiștii care lucrează cu victimele, deoarece activitatea acestora este parte integrantă a operațiunilor din cadrul programelor pentru agresori. În plus, finanțarea programelor pentru agresori nu ar trebui să ia resursele de la serviciile pentru victime.

În momentul de față, sectorul penitenciar și de probațiune poate asigura desfășurarea programelor cu resursele umane disponibile la momentul actual. Cu toate acestea, îmbunătățirea condițiilor de muncă și a salariilor angajaților din acest sector ar contribui la schimbarea tendinței de fluctuație a personalului, ceea ce duce la pierderea expertizei valoroase pentru desfășurarea programelor, precum și la necesitatea unor investiții suplimentare în formarea și integrarea angajaților noi. În plus, autoritățile trebuie să fie conștiente de faptul că viitoarele modificări legislative vor crește cererea de programe (de exemplu, sugestia de a asigura referirea obligatorie la programe ca una dintre măsurile de protecție) și să aloce resurse corespunzătoare pentru implementarea acestor bune inițiative.

- Creșterea numărului de programe disponibile; necesitatea de a crește numărul de programe disponibile este recunoscută atât în programele naționale, cât și în planul de acțiune. Este important să se sprijine elaborarea în continuare a programelor în sistemul penitenciar și în sistemul de probațiune și să se acorde o atenție specială creșterii numărului de programe în sectorul ONG-urilor. Se recomandă, în primul rând, să se ofere asistență comunităților în care există deja ONG-uri cu experiență și instruite înainte de a extinde programele în alte părți ale țării.

b) *Îmbunătățirea siguranței și calității programelor;*

- Încurajarea serviciilor de asistență pentru femei și a programelor pentru agresori din toate sectoarele pentru a asigura colaborarea; agresorii familiari trebuie să coopereze îndeaproape cu organizațiile sau specialiștii care oferă asistență victimelor. Acest lucru este important pentru programele din toate sectoarele: penitenciar, de probațiune și instituțiile din sistemul social, public și privat (ONG-uri).

Guvernul trebuie să încurajeze serviciile existente de asistență pentru femei să își asume acest rol, în scopul comun de a asigura siguranța victimelor, și să își aducă expertiza în acest proces. Trebuie să fie luată în considerare posibilitatea de a crea sinergii între asigurarea contactului cu partenerul în contextul programelor pentru agresorii familiari și Legea nr. 137/2016 cu privire la reabilitarea victimelor infracțiunilor.

- Revizuirea standardelor pentru programele destinate agresorilor violentei în familie; standardele de calitate existente trebuie să fie îmbunătățite astfel încât să corespundă mai bine dispozițiilor Convenției de la Istanbul, Standardelor europene pentru programele destinate agresorilor și să țină seama de piedicile identificate cu care se confruntă organizațiile în implementarea programelor. Este esențial ca standardele să includă orientări și proceduri clare privind contactarea victimelor atunci când agresorii sunt referiți la programe, precum și proceduri clare de evaluare și gestionare continuă a riscurilor.
- Monitorizarea și evaluarea; instituirea procedurilor de monitorizare și evaluare continuă a programelor destinate agresorilor. Se recomandă insistent ca datele privind rezultatele programelor să fie partajate și

comparate la nivel național. Agențiile relevante (posibil Agenția Națională pentru Prevenirea și Combaterea Violenței împotriva Femeilor și Violenței în Familie) ar trebui să sprijine și să coordoneze această colectare de date. Aceasta este singura modalitate de a asigura o înțelegere amplă a programelor și a impactului acestora, ceea ce permite elaborarea de politici viitoare și luarea de decizii bazate pe date fiabile și complete. În acest scop, este important ca programele din toate sectoarele să utilizeze aceleași instrumente de evaluare sau instrumente comparabile și să colecteze același tip de date. Se recomandă utilizarea Setului de instrumente pentru monitorizarea rezultatelor IMPACT¹³, un instrument specializat pentru evaluarea rezultatelor programelor pentru agresorii familiari, utilizat în peste 12 țări din Europa. Acest instrument standardizat permite colectarea de date comparabile, între programe și, de asemenea, între bărbații participanți la program și victime, pentru a spori fiabilitatea rezultatelor.

- Asigurarea unei formări continue a specialiștilor din cadrul programelor pentru agresori; se recomandă consolidarea expertizei existente în țară pentru a asigura capacități naționale puternice pentru a oferi în viitor cursuri de formare pentru furnizarea de programe pentru agresori. În prezent, A.O. Artemida are cea mai vastă experiență în domeniul desfășurării programelor și instruirii altor persoane, care ar trebui extinsă astfel încât pachetul său de formare să integreze elemente de contact între parteneri și de evaluare și gestionare a riscurilor. Ulterior, este necesară sprijinirea capacităților existente în sistemul penitenciar de a oferi cursuri de formare internă, în timp ce sistemul de probațiune necesită acțiuni de consolidare pentru a stabili capacități de formare internă după ce au instituit și pilotat programe.
- Încurajarea dezvoltării de programe specializate pentru diferite tipuri de agresori; se recomandă ca toate eforturile să se concentreze în primul rând pe crearea de programe sigure și eficiente pentru agresorii care comit acte de violență împotriva partenerelor intime în toate sistemele. În continuare, autoritățile trebuie să încurajeze și să sprijine dezvoltarea și elaborarea programelor pentru alte grupuri țintă (de exemplu, femei agresoare, tineri agresori). Sistemul penitenciar și A.O. Artemida au deja o anumită experiență de lucru cu femei agresoare, care ar putea fi utilizată pentru a elabora și disemina un program de formare specializat pentru toate sectoarele.

Pentru a lua decizii în cunoștință de cauză cu privire la necesitățile de programe specializate pentru agresorii familiari, este esențial să ne asigurăm că datele privind diferitele tipuri de agresori familiari în toate sectoarele sunt colectate și segregate în mod continuu.

c) Crearea condițiilor necesare pentru colaborări eficiente;

Programele pentru agresorii familiari nu trebuie să funcționeze în mod izolat și fiecare țară trebuie să se asigure că aceste programe fac parte din răspunsul coordonat al comunității la violența în familie. Cooperarea între diferiți actori din Republica Moldova și programele pentru agresori există, însă se concentrează în principal pe referiri reciproce (și nu pe munca comună bazată pe cazuri, schimbul de informații și luarea deciziilor).

13 Pentru mai multe informații, vă rugăm să consultați: <https://www.work-with-perpetrators.eu/impact>

Unul dintre obstacolele esențiale în asigurarea unei mai bune activități interinstituționale este lipsa de programe disponibile pentru agresori, motiv pentru care ar trebui să se pună accentul în primul rând pe elaborarea programelor și pe coordonarea între sectoarele ce implementează programe pentru abuzatori - sistemul penitenciar, sistemul de probațiune și sistemul social, public sau privat (ONG), înainte de a iniția eforturi sistematice pentru a stabili o activitate interinstituțională comună în jurul programelor pentru agresori.

- Înființarea și coordonarea grupului de lucru privind cooperarea între sistemul penitenciar, sistemul de probațiune și sistemul social, public sau privat, în implementarea programelor pentru agresorii familiari; grupul de lucru are ca obiectiv definirea unor proceduri clare de cooperare, a rolurilor și responsabilităților penitenciarului, ale sistemului de probațiune și ale instituțiilor din sistemul social. Protocolul trebuie să se concentreze asupra următoarelor aspecte:
 - permiterea referirii reciproce a agresorilor și definirea proceselor pentru asigurarea unei cooperări eficiente (cum să se facă schimb de informații cu privire la progresul agresorului, la rezultatele programului și la impactul pe care acesta l-a avut asupra agresorului și victimei);
 - permiterea referirii agresorilor eliberați din închisoare către programele de probațiune sau către programele ONG-urilor și definirea procesului de creștere a motivației agresorului de a se implica în programul din comunitate;
 - asigurarea faptului că, atunci când se fac referiri, există un proces clar care să permită programului să împărtășească informațiile de contact relevante despre victimă cu serviciul de asistență pentru femei cu care colaborează;
 - asigurarea coerenței programelor în toate sectoarele (conținut, abordare, proceduri, metode de evaluare etc.).

Îmbunătățirea cooperării între agențiile de frontieră și creșterea numărului de referiri către programe; Cooperarea între agențiile de frontieră trebuie să se desfășoare în următoarele direcții:

- formarea ofițerilor de poliție în vederea îmbunătățirii competențelor acestora în lucrul cu agresorii familiari și motivarea acestora să se angajeze în programe pentru agresori. De asemenea, formarea ar trebui să se concentreze pe furnizarea de mai multe informații despre programele pentru agresori și beneficiile acestora pentru ofițerii de poliție, precum și pe creșterea numărului de recomandări de referire a agresorilor către programe. De asemenea, formarea trebuie să abordeze atitudinea polițiștilor față de violența în familie, în special concepțiile greșite conform cărora bărbații comit acte de violență în familie deoarece nu își pot controla furia sau deoarece sunt dependenți de alcool și droguri. În plus, polițiștii trebuie să dobândească mai multe informații cu privire la efectele violenței în familie asupra copiilor și asupra abilităților de părinte ale agresorului.
- Inițierea unor modificări legislative și de altă natură care să permită agresorilor să fie referiți la programe în cadrul serviciilor de probațiune și ale instituțiilor din sistemul social, public sau privat (ONG) pe o durată minimă suficientă pentru a finaliza programul complet (30 de sesiuni). Acest lucru este foarte important pentru a se asigura că există suficient timp pentru a implementa intervenția care va garanta că violența nu se va repeta.

-Formarea altor părți interesate (servicii sociale, servicii de protecție a copilului, servicii de sănătate) cu privire la modul de identificare a violenței în familie și de motivare a bărbaților pentru a apela la programe.

-Stabilirea unei cooperări cu serviciile de sănătate mintală și tratarea dependenței, în ceea ce privește referirile reciproce și lucrul coordonat.

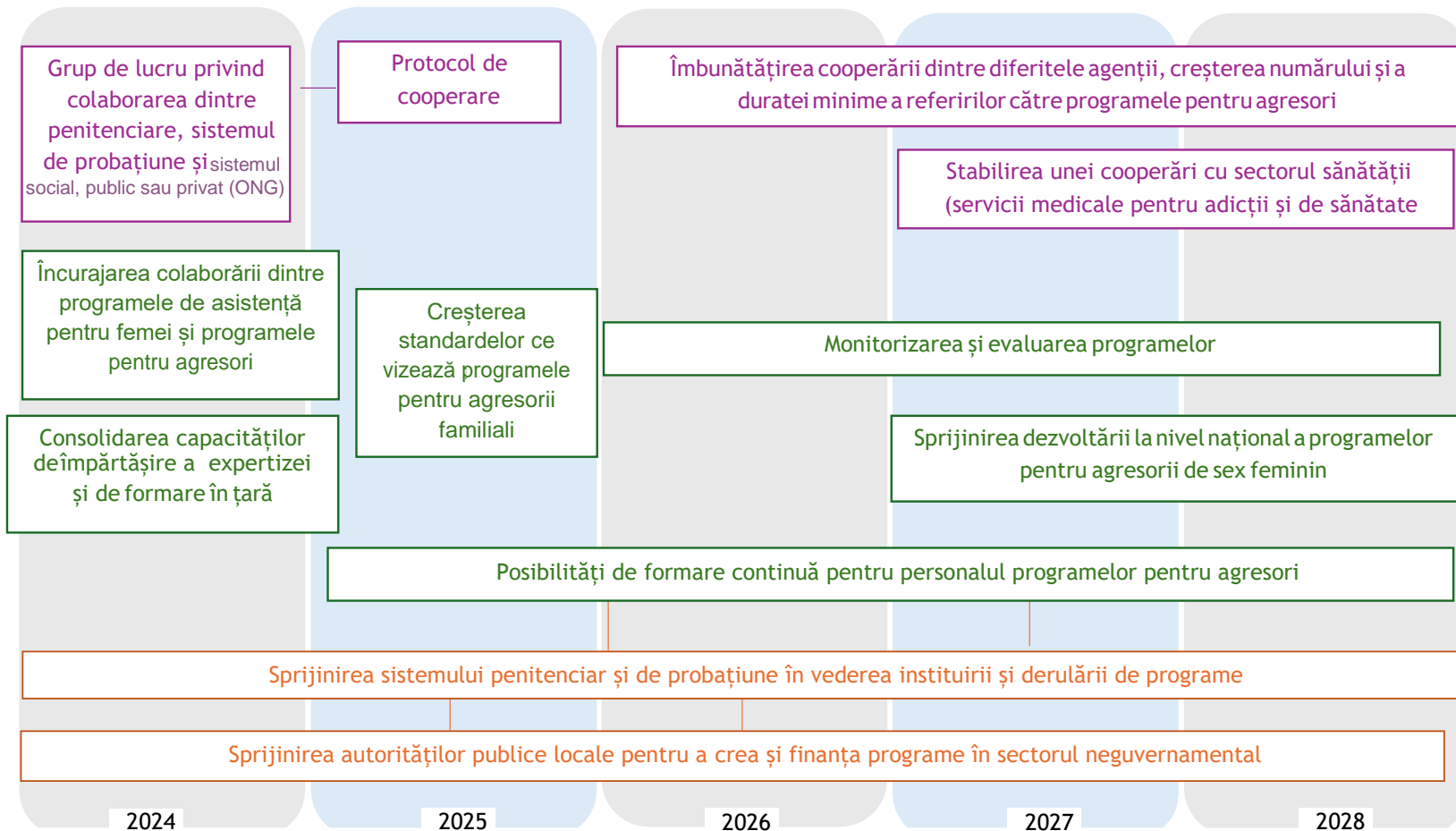
-Implicarea programelor pentru agresorii familiari în cadrul reuniunilor interinstituționale (de exemplu, MARAC).

Cu toate acestea, este necesar să se acorde o atenție sporită cooperării între mai multe agenții atunci când numărul de programe din țară crește (în special în sectorul de probațiune și în cel social, public sau privat (ONG)) și atunci când aceste programe funcționează în strânsă cooperare cu organizațiile/specialiștii care oferă asistență victimelor.

Foaia de parcurs 1. Îmbunătățirea programelor pentru agresorii familiali în Republica Moldova

Domenii:

✓	Crearea unor programe accesibile și durabile
✓	Îmbunătățirea siguranței și calității programelor
✓	Crearea condițiilor necesare pentru o colaborare eficientă

4.2. Recomandări privind elaborarea programelor pentru agresorii familiali în sistemul penitenciar

Programele pentru agresorii familiali în instituțiile penitenciare se dezvoltă din 2020, iar Administrația Națională a Penitenciarelor a reușit să extindă programele în toate instituțiile sale și să instruiască tot personalul într-un timp relativ scurt. În plus, în sistemul penitenciar crește continuu procentul de deținuți care urmează acest program, în timp ce majoritatea penitenciarelor se concentrează pe violența în familie, chiar dacă nu aceasta a fost infracțiunea pentru care a fost condamnată persoana în cauză. Acest lucru demonstrează capacități interne bune ale Administrației Naționale a Penitenciarelor de a-și dezvolta și îmbunătăți în continuare programul și calitatea.

Dezvoltarea ulterioară a programului trebuie să se îndrepte în trei direcții principale: a) îmbunătățirea conținerii și calității programelor; b) asigurarea siguranței victimelor; și c) colaborări eficiente.

a) *Îmbunătățirea conținerii și calității programelor*

- Formarea personalului-cheie; personalul-cheie din cadrul Administrației Naționale a Penitenciarelor și specialiștii selectați trebuie să fie instruiți pentru a lucra cu agresorii care comit acte de violență împotriva partenerelor intime¹⁴.

Această formare trebuie să includă aspectele care lipsesc în prezent, precum: contactul între parteneri, evaluarea și gestionarea riscurilor, responsabilizarea agresorilor, subiecte specifice pentru lucrul cu acest grup țintă (masculinitate, violență sexuală, paternitate, intimitate, putere și control în relațiile intime). În plus, se recomandă insistent ca formarea să includă interviul vizând evaluarea motivației, deoarece această abordare s-a dovedit a avea rezultate bune în lucrul cu clienții care nu sunt destul de motivați pentru a beneficia de aceste servicii și pentru a se schimba. Având în vedere provocările actuale cu care se confruntă psihologii din penitenciare în ceea ce privește motivarea agresorilor și specificul populației de agresori familiali din mediul penitenciar, dezvoltarea competențelor în acest sens ar aduce beneficii tangibile pentru specialiști și pentru clienții lor.

Sistemul penitenciar dispune de capacități interne bune pentru a-și concepe propriul program pe baza formării de care a beneficiat. Personalul-cheie care trebuie inclus în activitățile de formare sunt specialiștii care au rolul de a elabora noi programe în cadrul sistemului penitenciar și de a instrui alți colegi. Această formare a personalului-cheie ar fi o acțiune de „formare a formatorilor” care ar permite acestor angajați să instruiască apoi alți colegi din întreaga țară.

- Revizuirea programului; pe baza formării primite, se recomandă ca echipa penitenciarului să revizuiască programul actual, ținând cont de următoarele aspecte:

¹⁴ După cum se explică în analiză, sistemul penitenciar oferă în prezent același program pentru toți agresorii familiali (care comit inclusiv acte de violență împotriva partenerului intim, dar și violența împotriva altor membri ai familiei, cum ar fi copiii, părinții, frații etc.).

-Programul trebuie să fie conceput în mod special pentru agresorii care comit acte de violență împotriva partenerelor lor și să fie oferit acestui grup țintă.

-Conținutul programului trebuie să fie actualizat pentru a include toate subiectele relevante pentru lucrul cu acest grup țintă (enumerat mai sus). De asemenea, este important de reținut că majoritatea subiectelor trebuie să fie abordate în mai multe sesiuni, pentru a garanta faptul că participanții le pot aproba și integra.

-Durata programului trebuie să fie mărită, deoarece cele 13 sesiuni existente nu vor putea asigura o schimbare pe termen lung. Se propune creșterea treptată a numărului de sesiuni din cadrul programului, pentru a asigura că acesta poate fi implementat în circumstanțele actuale ale penitenciarelor, în care majoritatea specialiștilor sunt reticenți față de această modificare a programului, în timp ce majoritatea agresorilor pot manifesta rezistență în a se implica în programe cu o durată mai mare.

-Conținutul programului trebuie, de asemenea, să le ofere agresorilor oportunități de învățare prin experiență și reflecții (în loc să se concentreze în principal pe aspectul psihoeducațional). Nivelul de interactivitate al programului trebuie să fie sporit, prin utilizarea diferitelor tipuri de materiale (ilustrații, videoclipuri, vinete, exerciții interactive etc.).

-Implementarea programului trebuie să garanteze că toți deținuții care au recurs la violență împotriva partenerilor lor sunt referiți către acest program, indiferent de tipul de infracțiune pentru care au fost condamnați. Multe penitenciare aplică această practică și se recomandă asigurarea faptului că această bună practică este aplicată în întregul sistem penitenciar.

Se recomandă evaluarea și actualizarea curriculumului la fiecare 3-4 ani, pentru a se asigura că experiența acumulată în urma implementării acestuia este utilizată pentru a îmbunătăți programul și că abordările nou dezvoltate, cu eficiență demonstrată, pot fi integrate în curriculum.

- Formarea continuă a psihologului care conduce programele; pe baza programului revizuit și actualizat, organizarea cursurilor de formare internă pentru psihologii din penitenciare. Este esențial să fie oferite suficiente ore de formare pentru personalul care va implementa un program specializat pentru agresorii care au comis acte de violență împotriva partenerelor intime. Cu titlu orientativ, Standardele europene pentru programele destinate agresorilor (WWP EN, 2023) sugerează că specialiștii care lucrează cu agresorii trebuie să urmeze 84 de ore de formare specializată.
- Instituirea unui sistem de evaluare și desfășurarea evaluărilor anuale ale rezultatelor programului; sistemul actual de evaluare trebuie modernizat ținând cont de următoarele principii:
 - Sunt colectate date despre o gamă largă de rezultate: atitudini față de femei și violența în bază de gen, nivelul de responsabilitate pentru violența comisă, repetarea violenței (inclusiv diferite tipuri de violență).
 - Aceleași date trebuie să fie colectate înainte de implementarea programului, la jumătatea programului, după încheierea programului și la cel puțin 3 luni după încheierea programului (dacă este posibil), pentru a permite o comparație pre-post.
 - Importanța includerii perspectivei victimei în evaluarea programului și a siguranței victimei pe durata programului.

Administrația Națională a Penitenciarelor trebuie să desfășoare evaluări anuale ale programului și să utilizeze constatările pentru a contribui la revizuirea programului. În plus, se recomandă desfășurarea unei evaluări externe a programului cel puțin o dată la fiecare 5 ani. Se recomandă utilizarea Setului de instrumente pentru monitorizarea rezultatelor IMPACT¹⁵; după cum s-a menționat mai sus, acest instrument permite colectarea unei game largi de rezultate, la diferite momente din timpul programului și cu date comparabile de la bărbații din program și de la victime.

- Elaborarea unui program specializat pentru un nou grup țintă de agresori; Sistemul penitenciar trebuie să ofere programe pentru o gamă largă de agresori familiari. Se constată cu satisfacție faptul că sistemul penitenciar a început deja să lucreze la elaborarea de programe specializate pentru agresori și că deja implementează un program pentru agresorii care comit acte de violență sexuală, și un program pentru victimele violenței în bază de gen care au fost condamnate la închisoare pentru acte de violență împotriva agresorului lor.

Procesul de elaborare a programelor specializate trebuie să continue. După cum s-a menționat mai sus, se recomandă să se acorde prioritate elaborării unui program specializat pentru agresorii care comit acte de violență împotriva partenerelor intime, deoarece aceasta este cea mai răspândită formă de violență.

Următorii pași recomandați în procesul de specializare a programelor pentru agresorii familiari sunt:

-revizuirea procedurilor de colectare a datelor privind violența în familie astfel încât să existe date separate pentru fiecare tip de violență în familie comis.¹⁶ În plus, începeți colectarea de date privind deținuții care nu au fost condamnați pentru violență în familie, dar care au comis acest tip de violență. Aceste date există în dosarele fiecărui deținut, dar nu sunt colectate sau analizate la nivelul central al Administrației Naționale a Penitenciarelor. Colectarea și analiza sistematică a acestui tip de date va avea multiple beneficii, unul dintre acestea fiind acela de a putea trage concluzii cu privire la ce tip de program specializat trebuie dezvoltat în viitor.

-Conceperea unui program specializat pentru una dintre populațiile de agresori care nu sunt încă acoperite de programele de tratament existente pentru violența în familie. Se recomandă inițierea acestui proces doar atunci când programul pentru agresorii care comit acte de violență împotriva partenerelor intime este bine stabilit și implementat.

b) Asigurarea siguranței victimelor

Asigurarea faptului că siguranța și bunăstarea victimelor este prioritară atunci când se lucrează cu agresorii, constituie o sarcină principală a programelor pentru agresorii familiari. Deși riscurile de violență repetată atunci când agresorul se află în închisoare sunt limitate, ele există totuși și ar trebui evaluate și monitorizate îndeaproape. Deschiderea și atitudinile pozitive ale majorității psihologilor din penitenciare față de cooperarea cu serviciile de asistență pentru femei și o mai bună evaluare a riscurilor reprezintă o resursă valoroasă în integrarea acestui aspect al programului pentru agresori în sistemul penitenciar.

¹⁵ Pentru mai multe informații, vă rugăm să consultați: <https://www.work-with-perpetrators.eu/impact>

¹⁶ În prezent, datele sunt colectate pe baza legii și a articolului de condamnare a deținutului, și nu pe baza tipului de violență pe care acesta l-a comis.

Pașii recomandați pentru integrarea aspectului de siguranță a victimelor în programele destinate penitenciarelor sunt:

- Formarea personalului-cheie în ceea ce privește evaluarea riscurilor și contactul între parteneri; personalul-cheie din sistemul penitenciar trebuie să fie instruit priviți contactului cu victimele în timpul lucrului cu agresorii, precum și evaluarea și gestionarea riscurilor. Personalul instruit va utiliza competențele nou dobândite pentru a decide dacă acestea pot fi puse în aplicare în programul revizuit pentru agresorii care comit acte de violență împotriva partenerelor intime și în ce mod.

În plus, personalul-cheie va folosi cunoștințele dobândite pentru a elabora proceduri și posibile modalități prin care ar putea stabili parteneriate cu organizațiile care lucrează cu victimele, în mod ideal cu serviciile de asistență pentru femei.

- Semnarea de protocoale de cooperare cu organizațiile de sprijinire a victimelor; Administrația Națională a Penitenciarelor trebuie să exploreze posibilitățile de a stabili o cooperare cu organizațiile care oferă asistență victimelor, în mod ideal cu serviciile de asistență pentru femei din comunitățile locale în care sunt amplasate penitenciarele. Scopul acestei cooperări ar fi asigurarea unei mai bune siguranțe a supraviețuitoarelor și identificarea modalităților prin care organizațiile care oferă asistență victimelor să poată lucra cu victimele, să monitorizeze dacă se întâmplă noi acte de violență și să ia măsuri în cazul în care violența este prezentă, precum și să facă schimb de informații cu sistemul penitenciar care ar putea fi relevante pentru evaluarea riscurilor.

Se sugerează inițierea acestor parteneriate în două comunități locale și apoi creșterea treptată a numărului de parteneriate în întreaga țară.

Acest proces trebuie demarat în etapele finale ale revizuirii/actualizării programului pentru agresorii care comit acte de violență împotriva partenerelor intime. Totodată, se poate baza pe parteneriatele stabilite de sistemul de probațiune (a se vedea foaia de parcurs 3).

c) Colaborări eficiente

Sistemul penitenciar din Republica Moldova dispune deja de o rețea largă de parteneriate cu diferite instituții și organizații, care ar trebui extinsă și consolidată pentru a obține rezultate mai eficiente în cazurile de violență în familie, în special în ceea ce privește protecția post-penală. Pașii recomandați sunt:

- Participarea la grupul de lucru privind colaborarea dintre sistemul penitenciar, sistemul de probațiune și instituțiile din sistemul social, public și privat (ONG-uri);

Sarcina grupului de lucru este definirea procedurilor de colaborare între programele pentru agresorii familiari din Moldova, care activează în sectorul penitenciar, de probațiune și social.

- Protocolul privind cooperarea;

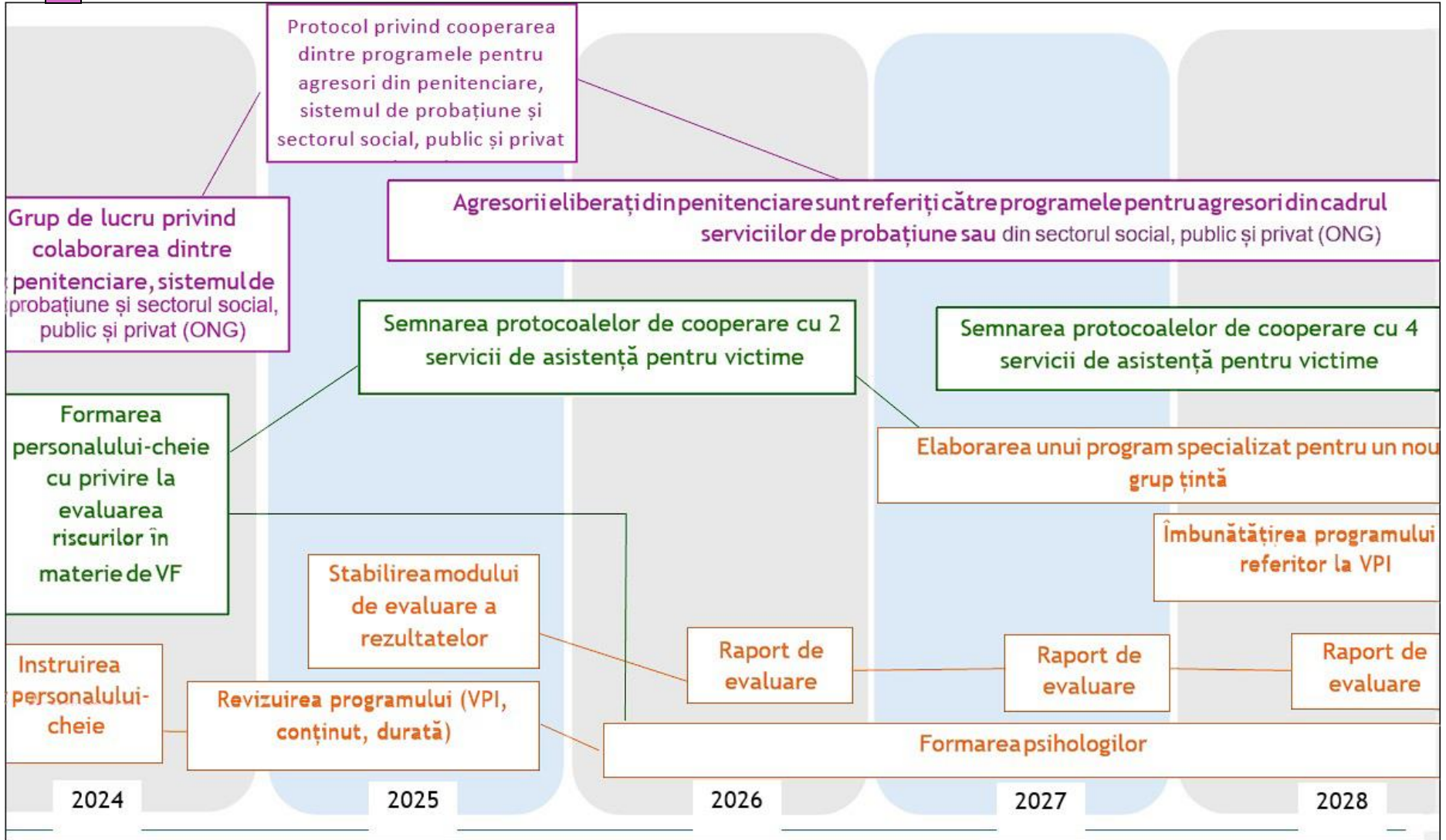
Grupul de lucru trebuie să elaboreze un protocol care să definească procesele și procedurile de cooperare a programelor din penitenciare, a celor din sistemul probațiune și social, public și privat (ONG-uri). Mai multe detalii pot fi găsite în foaia de parcurs 1. Din punct de vedere al sistemului penitenciar, elementul central al protocolului ar trebui să fie un tratament post-penal eficient al agresorilor familiari. În mod ideal, tranziția de la

Închisoare la comunitate trebuie să fie facilitată în așa fel încât agresorii să cunoască specialistul din cadrul programului pentru agresori din cadrul serviciului de probațiune sau din cadrul serviciilor sociale, publice, private (ONG), iar aspectul motivațional al implicării în programul pentru agresorii familiari în comunitate să fie realizat împreună, înainte ca deținutul să fie eliberat. Accentul trebuie să fie pus pe stabilirea unor căi prin care agresorii familiari să urmeze programe în comunitate.

Foia de parcurs 2. Îmbunătățirea programelor pentru agresorii familiari din sistemul penitenciar

Domenii:

- ✓ Îmbunătățirea calității conceperii programelor și a programelor în sine
- ✓ Asigurarea siguranței victimelor
- ✓ Colaborări eficiente

4.3. Recomandări privind elaborarea programelor pentru agresorii familiali în sistemul de probațiune

Inspectoratul Național de Probațiune a investit pentru ca beneficiarii condamnați pentru acte de violență în familie să urmeze programe specializate, în cadrul birourilor de probațiune în cadrul birourilor de probațiune sau în cadrul organizațiilor non-guvernamentale. Cu toate acestea, din cauza fluctuației de personal, birourile de probațiune și-au pierdut capacitatea de a oferi programe interne pentru agresorii familiali, deoarece majoritatea personalului calificat a părăsit organizația. Deși serviciul de probațiune a pus în aplicare curriculumul național, unele aspecte-cheie nu au fost integrate în practica de probațiune, cum ar fi lucrul cu victimele și evaluarea continuă a riscurilor. De asemenea, agresorii au fost frecvent direcționați către programe de gestionare a conflictelor sau de gestionare a furiei cu o durată mai scurtă, deoarece erau reticenți față de programe mai cuprinzătoare specializate în violența în familie sau durata pedepsei lor era mai mică decât durata programului specializat pentru agresorii familiali. Sistemul de probațiune s-a axat, pe bună dreptate, pe stabilirea de parteneriate cu ONG-urile, însă numărul foarte limitat de programe active în sectorul social, public și privat (ONG-uri) a creat provocări suplimentare în ceea ce privește asigurarea faptului că agresorii primesc un sprijin adecvat pentru a-și schimba comportamentul.

Sistemul de probațiune din Republica Moldova este bine dezvoltat și acoperă majoritatea teritoriului țării. Capacitățile diferitelor birouri de probațiune sunt diferite (în ceea ce privește numărul de angajați, volumul de muncă și expertiza acestora). În plus, necesitatea unui program intern pentru acest grup de agresori variază în întreaga țară, deoarece birourile de probațiune au un număr diferit de cazuri care necesită programe specializate pentru violența în familie (de exemplu, unele birouri au referit doar un singur agresor în 2023, în timp ce altele au referit 17).

Capacitățile existente ale birourilor de probațiune și numărul de orașe în care acestea funcționează, precum și diversitatea acestora și diferențele de necesități și resurse din întreaga țară sugerează că cel mai bun model pentru elaborarea viitoarelor programe pentru agresori în Moldova trebuie să includă **atât elaborarea de programe interne care să fie oferite de către personalul de probațiune, cât și stabilirea de parteneriate cu programe din sectorul social, public și privat (ONG-uri) și referirea agresorilor către aceste programe. Fiecare birou de probațiune, în parteneriat cu Inspectoratul Național de Probațiune, decide ce model să aplice.**

Dezvoltarea în continuare a programelor din cadrul sistemului de probațiune trebuie să se îndrepte în trei direcții principale: a) consolidarea capacităților interne pentru implementarea programului; b) asigurarea siguranței victimelor; și c) colaborări eficiente.

a) Consolidarea capacităților interne pentru implementarea programului

Consolidarea capacităților interne în cadrul serviciilor de probațiune este foarte importantă pentru a se asigura că agresorii familiali din cadrul acestui serviciu beneficiază de intervenții adecvate pentru a-și schimba comportamentul. Se recomandă gestionarea pas cu pas a acestui proces și prioritizarea strategiei care va asigura elaborarea unui număr mai mic de programe de calitate, care pot funcționa în mod durabil. Se recomandă următorii pași:

- Selectarea birourilor de probațiune pilot; Inspectoratul Național de Probațiune trebuie să selecteze 2-3 birouri de probațiune care vor fi birouri pilot pentru implementarea programelor pentru agresorii familiari. În cadrul procesului de selecție, trebuie să se țină seama de următoarele criterii:

-Alegeți biroul care are un număr mai mare de angajați; acest criteriu este relevant, din cauza posibilei fluctuații a personalului, ceea ce duce la pierderea expertizei din cadrul biroului. În cazul în care mai mulți membri ai personalului din același birou de probațiune sunt instruiți, crește posibilitatea ca expertiza să rămână în biroul respectiv, chiar dacă unii specialiști nu mai lucrează pentru organizație. Se recomandă instruirea a 4-5 specialiști din fiecare birou de probațiune. În plus, se recomandă selectarea unor birouri care au angajați și femei și bărbați.¹⁷

-Alegeți specialiștii care sunt motivați să ofere programe pentru agresorii familiari și care ar putea aprecia oportunitatea de a prelua rolul de viitori formatori; Se recomandă insistent să se stabilească un proces de selecție motivațională care să evidențieze beneficiile asumării acestui rol și să valorizeze motivația internă a specialiștilor pentru această sarcină. Ținând cont de faptul că marea majoritate a consilierilor de probațiune preferă modelul de referire agresorilor familiari către ONG-uri și sunt precauți cu privire la posibilitățile de a dezvolta o expertiză specifică în cadrul unui rol de consilier de probațiune, este foarte relevant ca pilotarea să fie realizată de specialiști care au mai puține îndoieli cu privire la asumarea acestui rol.

-Alegeți birourile de probațiune care au, de obicei, un număr mai mare de agresori familiari. Acest criteriu garantează că specialiștii calificați pot desfășura de fapt activitățile într-un mod eficient din punct de vedere al costurilor. Recomandarea este de a include birourile care au 10 sau mai mulți agresori familiari pe an.

-Alegeți birouri de probațiune care sunt situate departe de ONG-urile specializate. În prezent, programul este activ doar în Drochia, astfel încât ar trebui să se acorde prioritate birourilor de probațiune ai căror beneficiari nu pot participa la program în persoană.

-Alegeți birourile de probațiune care pot stabili o cooperare cu serviciile de asistență pentru femei din comunitățile lor locale; acest criteriu este esențial pentru a se asigura că programele-pilot pot fi implementate într-un mod sigur și eficient. Stabilirea cooperării serviciului de asistență pentru femei (sau un potențial ridicat pentru această cooperare) trebuie să fie o condiție prealabilă pentru selectarea unui birou de probațiune pilot. În mod ideal, biroul de probațiune va semna un protocol de cooperare cu serviciul de sprijinire a femeilor partener).

- Organizarea formărilor în birourile de probațiune pilot (inclusiv a serviciilor partenere de asistență pentru femei); Formarea consilierilor de probațiune trebuie să fie cuprinzătoare pentru facilitarea programelor pentru agresori, care să ofere cunoștințe teoretice, învățare prin experiență și dezvoltarea de competențe, precum și materiale clare pentru desfășurarea programului. Totodată, consilierii de probațiune din

¹⁷ Pe baza datelor primite de la Inspectoratul Național de Probațiune, acestea ar putea fi birouri în: Chișinău (36 de persoane), Bălți (11 persoane), Cahul (8 persoane), Căușeni (7 persoane), Criuleni (6 persoane), Drochia (8 persoane), Hâncești (7 persoane). Vă rugăm să rețineți că ar putea fi selectate și alte birouri de probațiune care au 5-6 consilieri de probațiune, dacă acestea corespund mai bine altor criterii enumerate.

cadrul birourilor pilot și serviciile de asistență pentru femei partenere trebuie să beneficieze de o formare comună în ceea ce privește contactul între parteneri, evaluarea și gestionarea riscurilor, precum și activitatea comună continuă și schimbul de informații.

- Pilotarea programului și elaborarea unei proceduri de evaluare; consilierii de probațiune formați și serviciile de asistență pentru femei partenere trebuie să piloteze implementarea programului pe o perioadă minimă de un an. Inspectoratul Național de Probațiune trebuie să elaboreze o procedură de evaluare cuprinzătoare, care să includă:
 - măsurarea rezultatelor programului (toate tipurile de violență, sentimentul de siguranță al victimei, creșterea spațiului de acțiune al victimei, efectele asupra copiilor, nivelul de responsabilitate al agresorului);
 - măsurare înainte de program, la jumătatea programului și după program;
 - aceleași date trebuie să fie colectate de la victimă și de la agresor; măsurarea procesului de implementare a programului (prin chestionare și focus-grupuri cu facilitatorii).

Procesul și instrumentele de evaluare elaborate vor fi puse în aplicare în cadrul viitoarei implementări a programului, ca parte a evaluării interne continue a programului. Instrumentul recomandat pentru evaluarea programului este setul de instrumente IMPACT, aplicat în întreaga Europă.¹⁸

- Elaborarea programului final și derularea programului; pe baza pilotării programului, Inspectoratul Național de Probațiune trebuie să decidă asupra curriculumului final al programului și a procedurilor de derulare a acestuia. Programele trebuie să fie furnizate în mod continuu în birourile de probațiune în care au avut loc formări.
- Elaborarea programului de formare și organizarea formărilor în 4-5 birouri de probațiune noi; Experiențele acumulate în urma pilotării trebuie să fie utilizate pentru a elabora un program de formare privind programele de facilitare pentru agresorii familiari în cadrul serviciilor de probațiune, care, în mod ideal, va fi implementat în parteneriat cu experți din ONG-urile care oferă programul. Experiențele acumulate în cadrul birourilor de probațiune pilot ar trebui să fie diseminate în 4-5 birouri de probațiune noi, urmând aceleași criterii ca și în cazul birourilor pilot.
- Evaluarea internă și externă a programului; evaluarea internă a programului și a rezultatelor sale trebuie să fie realizată în mod continuu, iar rapoartele trebuie să fie prezentate anual. Instrumentul recomandat pentru efectuarea evaluării este Setul de instrumente pentru monitorizarea rezultatelor IMPACT.¹⁹ Implementarea setului de instrumente va asigura o evaluare externă independentă, o comparație cu alte programe din Europa și economisește resurse pentru efectuarea de analize complexe de către personalul serviciului de probațiune.

18 <https://www.work-with-perpetrators.eu/impact>

19 <https://www.work-with-perpetrators.eu/impact>

b) Asigurarea siguranței victimelor

Este esențial ca programele de probațiune din Moldova să fie create în parteneriat cu organizații/unități/specialiști care sprijină victimele, în mod ideal servicii independente de asistență pentru femei. Acesta este motivul pentru care aspectul dat trebuie să fie pe deplin integrat încă de la început, de la selecția și formarea primelor birouri de probațiune pilot. Pașii recomandați sunt:

- Parteneriate cu serviciile de sprijinire a femeilor în comunitățile pilot; serviciile de asistență pentru femei trebuie să fie incluse în pilotarea programelor pentru agresori și în activitățile de formare. Consilierii de probațiune și specialiștii din cadrul serviciilor de asistență pentru femei trebuie să participe împreună la cursuri de formare privind contactul între parteneri, evaluarea și gestionarea riscurilor și activități integrate. În cadrul acestor cursuri de formare, serviciile de asistență pentru femei trebuie să primească suficiente informații despre programele pentru agresori, scopul și modul de funcționare a acestora. În mod ideal, birourile de probațiune trebuie să semneze un acord de cooperare cu serviciile de asistență pentru femei, care să descrie activitatea comună.
- Cooperarea continuă cu serviciile de asistență pentru femei în ceea ce privește implementarea programului; cooperarea dintre ofițerii de probațiune și serviciile de asistență pentru femei trebuie să fie continuă, pentru fiecare caz în parte, referitor la pilotarea programului, lansarea programului și extinderea programului în noile birouri de probațiune.

c) Colaborări eficiente

Sistemul de probațiune din Republica Moldova dispune deja de o rețea largă de parteneriate cu diferite instituții și organizații, care ar trebui extinsă și consolidată pentru a obține rezultate mai eficiente în cazurile de violență în familie, în special în ceea ce privește referirea agresorilor către prestatorii de servicii specializate din sectorul neguvernamental care oferă programe pentru agresorii familiali și protecție postpenală. Pașii recomandați sunt:

- Participarea la grupul de lucru privind colaborarea dintre penitenciare, sistemul de probațiune și sectorul social public și privat; Sarcina grupului de lucru este definirea procedurilor de colaborare între programele pentru agresorii violenței în familie din Republica Moldova, care activează în sectorul penitenciar, de probațiune și sectorul social public și privat. În plus, trebuie să se pună accentul pe asigurarea faptului că, atunci când agresorii sunt referiți la prestatorii de servicii specializate din sectorul public sau privat, există un proces clar privind modul în care datele de contact ale victimei sunt transmise acestora, ținând în același timp victima informată.
- Protocolul privind cooperarea; Grupul de lucru trebuie să elaboreze un protocol care să definească procesele și procedurile de cooperare a programelor din penitenciare, a celor din sistemul probațiune și social, public sau privat. Mai multe detalii pot fi în foaia de parcurs 1. Din punctul de vedere al serviciului de probațiune, elementul central al protocolului ar trebui să fie cooperarea eficientă cu prestatorii de servicii, care lucrează cu agresorii referiți de serviciul de probațiune. Este foarte important ca această cooperare să nu se reducă doar la recomandări, ci ca activitatea comună să fie operaționalizată. Se recomandă insistent ca prestatorii de servicii care

lucrează cu agresorii din perioada de probațiune să informeze consilierii de probațiune cu privire la progresele înregistrate de agresor (cel puțin la jumătatea programului și la încheierea acestuia), să gestioneze împreună cazurile cu risc ridicat și să definească modalitățile de evaluare a rezultatelor programului pentru fiecare agresor în parte. În cazul în care atât prestatorii de servicii sociale specializate pentru agresorii familiari, cât și birourile de probațiune aplică același instrument de evaluare (de exemplu, setul de instrumente IMPACT), acest proces este mult mai simplu.

În plus, cooperarea cu sistemul penitenciarelor trebuie îmbunătățită în ceea ce privește tratamentul post-penal al agresorilor familiari. În mod ideal, tranziția de la închisoare la comunitate trebuie să fie facilitată în așa fel încât agresorii să cunoască specialistul din cadrul programului pentru agresori din cadrul serviciului de probațiune sau al prestatorului de servicii specializate pentru abuzatori, iar aspectul motivațional al implicării în programul pentru agresorii familiari în comunitate să fie realizat împreună, înainte ca deținutul să fie eliberat. Accentul trebuie să fie pus pe stabilirea unor căi prin care agresorii familiari să urmeze programe în comunitate.

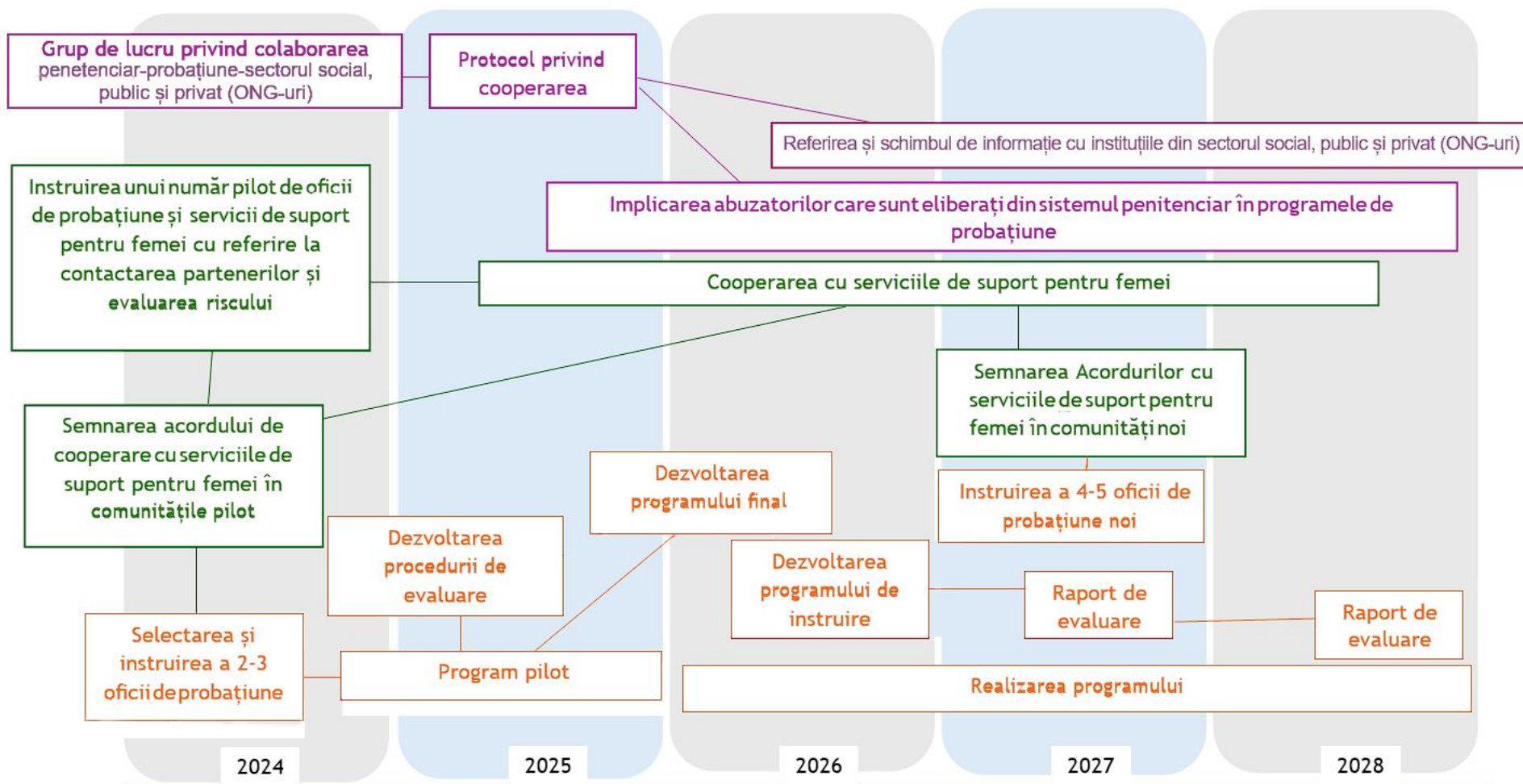
- Promovarea unei durate minime a pedepsei;

Biroul de probațiune ar trebui să pledeze pentru a se asigura că agresorii familiari sunt referiți în sistemul de probațiune pe o durată minimă care să le permită să participe la întregul program.

Foia de parcurs 3. Îmbunătățirea programelor pentru agresorii familiari în sistemul de probațiune

Domenii:

- ✓ Îmbunătățirea calității conceperii programelor și a programelor
- ✓ Asigurarea siguranței victimelor
- ✓ Colaborări eficiente

4.4. Recomandări privind elaborarea programelor de consiliere pentru agresorii familiari, implementate de instituțiile din sistemul social, public și privat (ONG-uri)

Elaborarea ulterioară a programelor în cadrul instituțiilor de profil social, publice sau private (ONG-uri) trebuie să se îndrepte în următoarele direcții: a) dezvoltarea unor programe accesibile și durabile; b) îmbunătățirea siguranței și calității programelor; c) colaborări eficiente.

a) Dezvoltarea unor programe accesibile și durabile; această etapă este legată de asigurarea unei finanțări suficiente și stabile a prestatorilor de servicii specializate din acest sector. Se recomandă planificarea înființării unui program pe an, acordând prioritate organizațiilor/instituțiilor care au deja expertiză în acest domeniu specific.

b) Îmbunătățirea siguranței și calității programelor;

- Consolidarea capacităților pentru a oferi o formare cuprinzătoare; programele acordate în cadrul Centrului de asistență și consiliere pentru agresorii familiari din cadrul Instituției publice "Servicii de asistență subiecților violenței în familie" precum și programele sectorului necomercial, (de ex. A.O. Artemida). Profesioniștii antrenați în prestarea serviciilor în sectorul public și necomercial dispun de expertiza necesară pentru a sprijini alți specialiști în consolidarea capacităților lor în ceea ce privește munca cu agresorii. Este important să se utilizeze această resursă națională și organizația să primească sprijin pentru a elabora un program de formare cuprinzător, care să includă aspecte legate de contactul între parteneri și de evaluarea și gestionarea riscurilor. În acest fel, Republica Moldova se poate baza pe resurse interne pentru viitoarea formare a specialiștilor.
- Elaborarea unor proceduri clare pentru contactul între parteneri și evaluarea riscurilor; este esențial să se elaboreze proceduri scrise clare cu privire la modul în care va fi implementat contactul cu partenerii și la modul în care programul va efectua evaluarea și gestionarea continuă a riscurilor. Standardele europene pentru programele destinate agresorilor ar putea fi o resursă valoroasă pentru această activitate. De asemenea, este important ca aceste proceduri să fie aplicate în fiecare caz, indiferent de entitatea care a trimis agresorul și indiferent de locul în care se află agresorul.
- Îmbunătățirea calității activității online și explorarea alternativelor pentru activitatea online; desfășurarea activității online este în prezent o necesitate, deoarece în țară funcționează un singur program. Cu toate acestea, este important:
 - să fie luate măsuri pentru a se asigura că activitățile desfășurate online au o calitate mai bună, în ceea ce privește aplicarea unor materiale adaptate pentru activitățile online și, în special, asigurarea faptului că numărul de participanți este același ca în cazul grupurilor cu prezență fizică.
 - să fie dezvoltate parteneriate cu serviciile de asistență pentru femei din alte comunități pentru a asigura contactul între parteneri în toate cazurile, chiar dacă agresorul se află departe de locul unde este disponibil programul pentru agresori.

- să se micșoreze numărul de agresori care urmează programe online atunci când încep să funcționeze noi programe în comunitate sau în sistemul de probațiune.

c) Colaborări eficiente;

- Participarea la grupul de lucru privind colaborarea dintre penitenciare, sistemul de probațiune și sectorul social, public sau privat (ONG); Sarcina grupului de lucru este definirea procedurilor de colaborare între programele pentru agresorii familiari din Republica Moldova, care activează în sectorul penitenciar, de probațiune și sectorul social, public sau privat (ONG). Totodată, trebuie să se pună accentul pe asigurarea faptului că, atunci când agresorii sunt referiți la prestatorii de servicii sociale specializate, există un proces clar privind modul în care datele de contact ale victimei sunt transmise prestatorului, ținând în același timp victima informată..

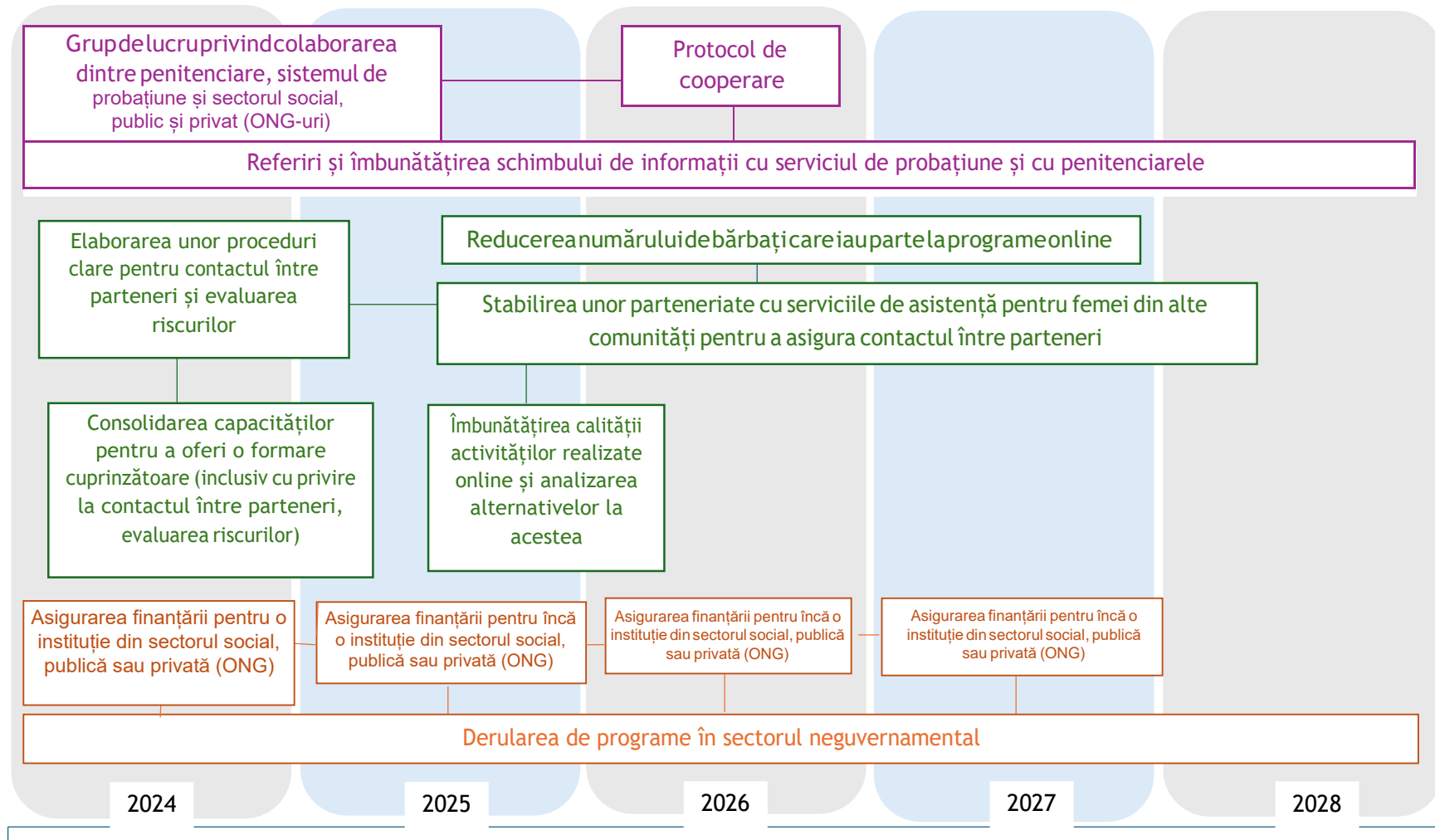
d) Protocolul privind cooperarea;

- Grupul de lucru trebuie să elaboreze un protocol care să definească procesele și procedurile de cooperare a programelor din penitenciare, a celor din sistemul de probațiune și sectorul social, public sau privat (ONG). Mai multe detalii pot fi găsite în foaia de parcurs 1. Din punctul de vedere al prestatorilor de servicii de consiliere pentru agresorii familiari, elementul central al protocolului ar trebui să fie cooperarea eficientă cu serviciul de probațiune. Este foarte important ca această cooperare să nu se reducă doar la recomandări, ci ca activitatea comună să fie operaționalizată. Se recomandă insistent ca prestatorii de servicii specializate pentru abuzatori care lucrează cu agresorii din perioada de probațiune să informeze consilierii de probațiune cu privire la progresele înregistrate de agresor (cel puțin la jumătatea programului, și la încheierea acestuia), să gestioneze împreună cazurile cu risc ridicat și să definească modalitățile de evaluare a rezultatelor programului pentru fiecare agresor în parte. În cazul în care atât prestatorii de servicii sociale specializate, cât și birourile de probațiune aplică același instrument de evaluare (de exemplu, setul de instrumente IMPACT), acest proces este mult mai simplu.

Foaia de parcurs 4. Îmbunătățirea programelor pentru agresorii familiari în sectorul ONG-urilor

Domenii:

- ✓ Crearea unor programe durabile și accesibile
- ✓ Îmbunătățirea siguranței și calității programelor
- ✓ Colaborări eficiente

Lista de referință

- Bennett, L. & Williams, O. (August 2001). Controverse și studii recente privind eficacitatea programului de intervenție pentru agresori. Rețeaua electronică națională privind violența împotriva femeilor. Disponibil la: <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=a1a1a85ad6c60c3df2f36ce8e63e906bb9be9f96>
- Bodrug-Lungu Valentina, Grădinaru Ina, Gorceag Lilia, Sîrbu Simion, Bojenco Diana, Triboi Ina. (2017). Manual de instruire pentru specialiștii în lucrul cu agresorii familiali. Dezvoltat în cadrul proiectului finanțat de Fundația OAK, 2017.
- Bonomi AE, Gangamma R, Locke CR, Katafiasz H, Martin D. (2011). „Ne întâlnim pe dealul pe care obișnuim să parcăm”: procese interpersonale asociate cu retractarea victimei. Soc Sci Med. 2011 Oct;73(7):1054-61. doi: 10.1016/j.socscimed.2011.07.005. Epub 2011 Jul 28. PMID: 21840635.
- Bonomi, A., Martin, D. (2018). Apeluri la închisoare: ce treabă au copiii cu asta? J Fam Viol 33, 99–102 (2018). <https://doi.org/10.1007/s10896-017-9919-2>
- Butters, R.P., Droubay, B.A., Seawright, J.L., Lundahl, B. & Whitaker, L. (2021). Tratatamentul agresorilor ce aplică violența partenerului intim: adaptarea intervențiilor la nevoile individuale. Jurnalul Clinic de Asistență Socială, 49, 391–404. <https://doi.org/10.1007/s10615-020-00763-y>
- CoE [Council of Europe] (2011a). CoE [Council of Europe] (2011a). Convenția Consiliului Europei privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice. Disponibil la: <https://rm.coe.int/168008482e>
- CoE [Consiliul Europei]. Biroul Tratatelor. (2014). Convenția Consiliului Europei privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice (CETS nr. 210). Disponibil la: <https://www.coe.int/fr/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treaty-num=210>
- Consiliul Europei. (2023). GREVIO Raport de evaluare de referință pentru Republica Moldova. CoE. Disponibil la <https://rm.coe.int/grevio-s-baseline-evaluation-report-on-legislative-and-other-measures-/1680ad46a1>
- FRA [Agenția Uniunii Europene pentru Drepturi Fundamentale] (2014). Violența împotriva femeilor: un sondaj la nivelul UE. Raportul principalelor rezultate. Disponibil la: <https://fra.europa.eu/en/publication/2014/violence-against-women-eu-wide-survey-main-results-report>
- Hester, M., Lilley, S. J. (2016). Programe pentru autorii violenței domestice și sexuale: Articolul 16 din Convenția de la Istanbul: O colecție de documente privind Convenția Consiliului Europei privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice. Disponibil la: <https://edoc.coe.int/en/violence-against-women/7144-domestic-and-sexual-violence-perpetrator-programmes-article-16-of-the-istanbul-convention.html>

- Home Office (2023). Standarde pentru intervențiile în cazul abuzatorilor violenței domestice. Preluat de la: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1127284/Domestic_Abuse_Perpetrator_Standards.pdf
- Jovanović, S., Scaia M., & Vall, B. (2022). Ghid regional privind lucrul cu autorii violenței în familie și intervenția timpurie: Regiunea Parteneriatului Estic. UN Women, UNFPA. Disponibil la: <https://eca.unwomen.org/sites/default/files/2023-01/UN%20Woman%20-%20EU%204%20Gender%20Equality%5B3%5D.pdf>
- McGinn, T., McColgan, M. și Taylor, B. (2020). Perspectivele bărbatului autor al violenței împotriva partenerului intim: o sinteză sistematică a studiilor calitative. Traumă, violență și abuz, 21(1), 97-112. Disponibil la: <https://doi.org/10.1177/1524838017742167>
- Pinto e Silva, T., Cunha, O., & Caridade, S. (2023). Tehnici de interviu motivațional și eficacitatea programelor de intervenție cu autorii violenței partenerului intim: o revizuire sistematică. Traumă, violență și abuz, 24(4), 2691-2710. <https://doi.org/10.1177/15248380221111472>
- Republica Moldova (2004). Codul executiv al Republicii Moldova. Disponibil la: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=137309&lang=ro#
- Republica Moldova (2007). Legea nr. 45 (2007) „Cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie”, art. 15, alin. (1) lit. h). Disponibil la: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=122823&lang=ro
- Republica Moldova (2009). Codul penal al Republicii Moldova. Articolul 201/1 și Articolul 90. Disponibil la: https://legislationline.org/sites/default/files/documents/d4/Moldova_CC_2002_am2018_en.pdf
- Republica Moldova (2014). Anexa 2 la Hotărârea Guvernului nr. 496 privind standardele minime de calitate pentru serviciile prestate în cadrul Centrului de Asistență și Consiliere pentru Agresorii Familiei din 30 iunie 2014, Capitolul II, Secțiunea 2, Standard II – Admitere, Disponibil la: <https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/subiect-05-nu-627-mmpps-2021.pdf>
- Republica Moldova (2016). Legea nr.137 din 29.07.2016 privind reabilitarea victimelor infracțiunilor (LP137/2016). Disponibil la: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=139012&lang=ro
- Republica Moldova (2021). Anexă la Ordinul ANP nr. 202 privind Programul de intervenție psiho-socială pentru deținuții care au săvârșit infracțiuni de violență în familie din 09 aprilie 2021. (Manuscris nepublicat)
- Republica Moldova (2023). Cu privire la aprobarea Programului național de prevenire și combatere a violenței împotriva femeilor și a violenței în familie pentru anii 2023-2027 și a Planului de acțiuni pentru implementarea acestuia. 205/MMPS/2023. Disponibil la: <https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/document/attachments/nu-205-mmpps-2023.pdf>, <https://cancelaria.gov.md/ro/content/cu-privire-la-aprobarea-programului-national-privind-prevenirea-si-combaterea-violentei-fata>

- Relive. (n.d.) Linee guida nazionali dei programmi di trattamento per uomini autori di violenza contro le donne nelle relazioni affettive. Retrieved from: <https://www.associazionerelive.it/joomla/images/LineeGuidaRelivea.pdf>
- Respect (2023). Standarde pentru intervențiile în cazul agresorilor ce comit violența domestică. Preluat de la <https://www.gov.uk/government/publications/standards-for-domestic-abuse-perpetrator-interventions/standards-for-domestic-abuse-perpetrator-interventions-accessible>
- Santirso, F. A., Gilchrist, G., Lila, M. și Gracia, E. (2020). Strategii motivaționale în intervenții în cazul agresorilor ce comit violență împotriva partenerului intim: O revizuire sistematică și meta-analiză a studiilor controlate randomizate. *Intervenție psihosocială*, 29(3), pp. 175-190. <https://doi.org/10.5093/pi2020a13>
- Travers, Á., McDonagh, T., Cunningham, T., Armour, C. și Hansen, M. (2021). Eficacitatea intervențiilor de prevenire a recidivei în cazul autorilor violenței împotriva partenerului intim: o revizuire sistematică și meta-analiză. *Clinical Psychology Review*, 84, 101974. Disponibil la: <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2021.101974>
- Vall, B., Pauncz, A., McKenzie, A. (2021). Setul de instrumente de monitorizare a rezultatelor IMPACT, al Rețelei Europene de Lucru cu Agresorii, WWP EN, Rețeaua europeană pentru lucrul cu autorii violenței în familie. Disponibil la: www.work-with-perpetrators.eu/fileadmin/WWP_Network/redakteure/IMPACT/WWP_ImpactToolkit_A5_publication_web.pdf
- Vall, B., López-i-Martín, X., Grané Morcillo, J., Hester, M. (2023). O revizuire sistematică a calității studiilor privind rezultatele programelor pentru autorii violenței: spre un nou model de măsurare a rezultatelor. *Trauma Violenței și abuzului*. Disponibil la: DOI:10.1177/15248380231203718
- WWP EN [Rețeaua europeană pentru lucrul cu autorii violenței în familie]. (2023). Standarde europene pentru programele pentru agresori – Standarde pentru programele de violență comisă de partenerul intim orientate spre siguranța supraviețuitorilor: document de lucru. WWP EN. Disponibil la: https://www.work-with-perpetrators.eu/fileadmin/WWP_Network/redakteure/Resources/Standards/European_Standards_for_Perpetrator_Programmes_website.pdf